

חכמים ארבים שלום בעולם

| לימוד בחברותא |

פרויקט זוג
PROJECT ZUG

חכמים מרבים שלום בעולם

לימוד בחברותא

תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם,
שנאמר וכל בניך למודי ה',
למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך.

ילקוט שמעוני תהלים רמ"ז תתפ

בעת האחרונה, אנו עדים להתגברות גילויי גזענות, תופעות אלימות וחוסר סובלנות בקרב אוכלוסיות שונות בחברה הישראלית, ובעיקר בחברה היהודית, כלפי מי שאינם יהודים. אנשים רבים מרגישים חוסר נוחות כלפי התפשטות המגמה וחושבים שהיא אינה עומדת בקנה אחד עם יהדותם.

הקורס "חכמים מרבים שלום בעולם" הוא שיתוף פעולה עם ארגון פנים כחלק מפרויקט זוג המזמין לומדים ברשת ללימוד בחברותא. ומהווה הזדמנות בעבור הלומדים לברר את עמדתם כלפי תופעה זו, ולגבש דעה המייצגת את יהדותם ואת היותם יהודים. הקורס יפגיש את הלומדים עם דברי חכמים העוסקים בסוגיות שונות במרכזו של נושא זה, למשל: כבוד האדם ויחסי שכנות, זכויות המיעוטים והיחס הראוי לעמים אחרים.

המסורת היהודית העשירה של החכמים הספרדים ויהודי ארצות האסלאם, והמפגש הפתוח והפורח של מסורת זו עם המודרנה בפרט, מציגים זהות יהודית מתונה, מכילה, אשר אינה כופה את ערכיה על אחרים; יהדות שבמרכזה ערכים חברתיים: מוסריות, אתיקה, אנושיות. היכרות עם מסורת זו מאפשרת ללומדים להיחשף לתשובות יהודיות לתופעה. תשובות שלא תמיד היו מוכרות כתשובות יהודיות.

פיתוח וכתובה: חיה נאמן

מנחה הקורס: דרורי יהושע

התכנית נכתבה כחלק מפרויקט החכם היומי - <http://www.hyomi.org.il>
ובהשראת החוברת "חכמים מרבים שלום בעולם" שנכתבה על ידי אלי ברקת.

<http://www.hyomi.org.il/ebook.asp?id=339>

פרויקט זוג
PROJECT ZUG

מבנה

התכנית כוללת עשרה מפגשים הבנויים משלוש יחידות, בכל יחידה שלושה מפגשים ובנוסף, מפגש סיכום. כל יחידה כזו מלווה על ידי סרטון הדרכה מקדים ללימוד.

יחידה ראשונה: שנברא בצלם

מפגש ראשון : בצלם א-לוהים ברא את האדם 4

בריאת האדם בצלם א-לוהים מניחה תשתית ערכית של שוויון וכבוד ליחסים שבין ישראל לעמים. החכמים שנכיר במפגש זה מציעים ביטויים מעשיים לערכים אלה.

מפגש שני : רחמיו על כל מעשיו 9

רחמיו של הקב"ה על כל הנבראים מלמדים שחמלה ורגישות הם הערכים שבונים מערכות יחסים בין בני אדם. החכמים במפגש זה מלמדים שערכים אלה נדרשים גם ביחסים שבין ישראל לעמים.

מפגש שלישי : לאהוב את כל מין האדם 13

ואהבת לרעך כמוך הוא ערך יסוד במסורת היהדות, במפגש נראה כיצד החכמים מציעים להרחיב את מעגל האהבה ומחברים בין העם היהודי לחברים שהם מכל העמים.

יחידה שנייה: יחסים של צדק ומוסר

מפגש רביעי : צדק ומשפט במבחן האנושיות 18

הצדק כערך מכונן במערכת משפט הוא תובנה יהודית ואוניברסלית. החכמים שנכיר במפגש זה מחברים בין הצדק היהודי לבין הצדק האוניברסלי ומאפשרים מערכות יחסים חדשות בין ישראל לעמים.

מפגש חמישי : דרכי שלום 22

הפרשנות המקובלת לביטוי "דרכי שלום" היא שיש לכבד את הגויים בגלל החשש שהם יפגעו בנו. החכמים במפגש זה מאפשרים לשנות את הפרשנות ולבסס את מערכת היחסים על מוסריות.

מפגש שישי : לפתוח את היד לכל עני 26

מצוות הצדקה היא מצווה מרכזית ביהדות, ונתפסת כשייכת למרחב היהודי בלבד. החכמים במפגש מחברים בין ישראל לעמים דרך הרחבת נתינת הצדקה לכל אדם ולא רק ליהודים.

יחידה שלישית: ערכים מחברים

מפגש שביעי : למצוא את המחבר 31

המושג "חוקות הגויים" מייצג את הפרדה של מאפיינים המייחדים את העם היהודי מבין הגויים, הפרדה זו מביאה לחוסר היכרות. במפגש זה נגלה חכמים שמצמצמים את המושג כדי למצוא נקודות מחברות.

מפגש שמיני : לגלות שפה משותפת 35

אתוס "עם לבדד ישכון" מזהה אימוץ מאפיינים זהותיים ותרבותיים כסכנה לעם היהודי. במפגש זה נגלה מהם היחסים הראויים בין ישראל לעמים דרך העצמת חיבורים זהותיים ותרבותיים ע"י חכמים.

מפגש תשיעי : בית תפילה כבית של שלום 39

בית התפילה המקודש לדת אחת, נתפס כגורם מפריד בין העמים. במפגש זה נפגוש חכמים שהופכים את בית התפילה למקום קדוש המגן על כל אדם באשר הוא ומחבר בין העמים השונים.

יחידת סיכום: החלום

מפגש עשירי : לברך בשלום 44

אנשי דת תופסים את עצמם כאחראים לבני דתם בלבד. במפגש זה נלמד מהחכמים שאנשי דת באשר הם נדרשים לברך את העולם כולו בשלום בכדי למתן את השנאה והגזענות.

יחידה ראשונה

שנברטן בצלם

מפגש ראשון: בצלם א-לוהים ברא את האדם
מפגש שני: רחמיו על כל מעשיו
מפגש שלישי: לאהוב את כל מין האדם

פרויקט זוג
PROJECT ZUG

מפגש ראשון

בצלם א-לוהים ברא את האדם

בריאת האדם בצלם א-לוהים מניחה תשתית ערכית של שוויון וכבוד ליחסים שבין ישראל לעמים. החכמים שנכיר במפגש זה מציעים ביטויים מעשיים לערכים אלה.

הקדמה

הסתיו חמישה ימי בריאה, יש מים ושמים, צמחים ובעלי חיים. הגיע יום השישי, הגיעה שעתו של האדם. א-לוהים בורא את האדם בצלמו, בדמותו, כסוג של צילום או שיקוף (בראשית פרק א' פסוק כ"ז). יצירת האדם בדמותו של בוראו מעידה על קווי המתאר המשרטטים את מהותו, על הציפיות שיש לבורא ממנו ועל מערכות היחסים בין בני אדם. בריאת האדם בצלם אינה מעידה רק על האדם היחיד ועל היחסים שלו עם בני אדם אחרים, אלא מאפשרת תובנות גם לגבי יחסים בין קהילות בני האדם השונות, שבטים, עמים ותרבויות.

היחסים בין עם ישראל לעמים אחרים היו מורכבים משחר בריאתו של עם ישראל. שעבוד וחירות גרות ותושבות, שכנות ומרחק ועוד. בחינת בריאת האדם בצלם א-לוהים כתשתית לבירור היחס הראוי של עם ישראל לעמים אחרים מאפשרת להאיר היבטים שונים במערכת היחסים המורכבת הזו שנמצאת בשלב ייחודי בתקופה זו.

כל טקסט בדף הלימוד מאיר היבט שניתן לבחון בסוגיה של היחס שבין עם ישראל לעמים אחרים, דרך השאלה המרכזית של הלימוד. מכלול הערכים והעקרונות העולים מכלל הטקסטים יוצרים תשתית לכל הקורס והסוגיות שיידונו בו.

מקורות לימוד

שִׁפְךָ דָם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ: כִּי בְצַלְמֵ אֱ-לֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם:

בראשית פרק ט פסוק ו

כיצד נתנו עשרת הדברות: ה' [=חמש] על לוח זה וה' על לוח זה. - כתיב אנכי ה' א-להיך וכנגדו לא תרצה, מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם, מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך; משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים וטבעו לו מטבעות; לאחר זמן כפו לו איקונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך; כך כל מי שהוא שופך דמים, מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך, שנאמר (בראשית ט ו) שופך דם האדם וגו' כי בצלם א-להים עשה את האדם.

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ה'

כי בצלם א-לוהים ברא את האדם, ואין ראוי להיות במחלוקת עם שום נברא, בין ישראלי ואחיו הישראלי, או בין ישראלי ונוצרי, או בין ישראלי וישמעאלי. כי בנוגע אל האנושיות וישוב העולם אחים אנחנו, אך בנוגע אל הדת והדין הם ילכו להם באשר יחפצו, ואנחנו נלך בשם ה' ובתורתו הקדושה הכתובה והמסורה, ואין לכל הממשלות מבוא במה שנוגע אל הנפשות. כי רק הגופים נידונים לפניהם, ולכן הרשונו לעשות כתורה וכמצווה.

זכות משה, דרוש ז', לאתחלתא דגאולה, הודפס בתוך מטה משה, עמ' סד', תרע"ט (1918)

אם יהיה לו לאדם מישראל, איזו תביעה וטענה באיזה אופן שיהיה עם איזה אדם מאומות העולם, שבתחילה יבקש ממנו בשלום ובמישור ובפה רך, ולא לבוא עליו בעקיפין ובכעס ובאכזריות, אפילו עם הדין עמו, וילמוד דרך ארץ תוכחות מוסר מהקב"ה, שהוא מלך מלכי המלכים, ועם כל זה לא בא אל פרעה בתחילה באכזריות כי אם בדרך שלום, ששלח למשה רבינו עליו השלום בשליחות ובמיתון.

חכם חיים פלאג'י, דרכיו למשה, עמ' ל"א, הוצאת שובי נפשי, ירושלים, תש"ס (2000)

מקורות לימוד עם שאלות מנחות

שֵׁפֶךְ דַּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ: כִּי בְצַלְמֵ אֱ-לֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם:

בראשית פרק ט' פסוק ו'

בפרשת נח בספר בראשית מצווה האדם שלא לרצוח ("לשפוך דם" בלשון מקראית), ההסבר לכך ניתן בהמשך הפסוק - "כי בצלם א-לוהים עשה את האדם".

אילו ציפיות יש לאל מהאדם וכיצד עתידה האנושות להיראות על-פיהן?

כיצד נתנו עשרת הדברות: ה' [=חמש] על לוח זה וה' על לוח זה. - כתיב אנכי ה' א-להיך וכנגדו לא תרצה, מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם, מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך; משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקוונות ועשה לו צלמים וטבעו לו מטבעות; לאחר זמן כפו לו איקוונותיו שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו ומיעטו בדמותו של מלך; כך כל מי שהוא שופך דמים, מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך, שנאמר (בראשית ט ו) שופך דם האדם וגו' כי בצלם א-לוהים עשה את האדם.

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ה'

כיצד מתמעטת דמותו של המלך?

מדוע היה צורך להוסיף את המשל למלך בשר ודם?

כי בצלם א-לוהים ברא את האדם, ואין ראוי להיות במחלוקת עם שום נברא, בין ישראלי ואחיו הישראלי, או בין ישראלי ונוצרי, או בין ישראלי וישמעאלי. כי בנוגע אל האנושיות ויישוב העולם אחים אנחנו, אך בנוגע אל הדת והדין הם ילכו להם באשר יחפצו, ואנחנו נלך בשם ה' ובתורתו הקדושה הכתובה והמסורה, ואין לכל הממשלות מבוא במה שנוגע אל הנפשיות. כי רק הגופים נידונים לפניהם, ולכן הרשונו לעשות כתורה וכמצווה.

זכות משה, דרוש ז', לאתחלתא דגאולה, הודפס בתוך מטה משה, עמ' סד', תרע"ט (1918)

כיצד אתם מבינים את המושגים "אנושיות" ו-"הדת והדין"?

כיצד ההפרדה בין האנושיות לבין "הדת והדין" מסייעת לאנושות?

אם יהיה לו לאדם מישראל, איזו תביעה וטענה באיזה אופן שיהיה עם איזה אדם מאומות העולם, שבתחילה יבקש ממנו בשלום ובמיישור ובפה רך, ולא לבוא עליו בעקיפין ובכעס ובאכזריות, אפילו עם הדין עמו, וילמוד דרך ארץ תוכחות מוסר מהקב"ה, שהוא מלך מלכי המלכים, ועם כל זה לא בא אל פרעה בתחילה באכזריות כי אם בדרך שלום, ששלח למשה רבינו עליו השלום בשליחות ובמיתון.

חכם חיים פלאגי, דרכיו למשה, עמ' ל"א, הוצאת שובי נפשי, ירושלים, תש"ס (2000)

איזה יסוד אנושי מציג חכם חיים פלאגי?

מה מייצרת בלבכם ההשוואה למעשיו של א-לוהים בעת מכות מצרים?

חזרו לשאלה הפותחת:

מה משמעות בריאת האדם בצלם א-לוהים?

מה תוכלו לומר על מרכזיותה של גישה זו בתורת ישראל, בתרבותו ובמורשתו?

מקצת שבחם של חכמים

חכם חיים פלאג'י

נולד לאמו מרת קאלי קאדין ולאביו חכם יעקב פלאג'י בשנת תקמ"ח (1788) באיזמיר. בשנת תקס"ז (1807), בהיותו בן 19, חכם חיים פלאג'י התחתן ובשנת תקע"ג (1813) הוסמך כחכם השלם על ידי סבו, הראשון לציון חכם רפאל יוסף.

כל ימי חיי אביו, חכם יעקב, לא נאות חכם חיים פלאג'י לקבל עליו תפקיד ציבורי, ורק בשנת תקפ"ח (1828) הסכים לכהן כדיין בבית דין וכראש ישיבת "בית יעקב רבי" באיזמיר.

בשנת תקצ"ז (1837) נתמנה חכם חיים פלאג'י לאב בית דין הגדול באיזמיר, ובשנת תרט"ו (1857) נתמנה למשרה הרמה ביותר באיזמיר "החכם באשי".

חכם חיים פלאג'י היה לפה לעניי קהילתו, והיה מוכיח את העשירים בדרשותיו. תיקן תקנות והקים מוסדות צדקה וחסד. חכם חיים פלאג'י פעל להקמת בית חולים יהודי באיזמיר ולשם כך גייס נדבנים ידועים.

חכם חיים פלאג'י התפרסם בספריו הרבים, כ-80 במספר, שאותם התחיל לכתוב בגיל 16. ספריו עוסקים בקשת רחבה של נושאים: שבעה חיבורים על התנ"ך, תשעה חיבורים על התלמוד, 15 ספרי מדרשים ודרושים, ספרי מוסר ו-24 חיבורים בהלכה, קבלה, שו"ת וספרים רבים נוספים. בסיום כתיבת כל ספר, חכם חיים פלאג'י היה עורך סעודת מצווה, והיה מחלק את ספריו ללא תמורה. את ספריו מעולם לא מכר.

ביום י"א באב תר"א (1841), התחוללה שרפה באיזמיר, ובה חרבה שכונת היהודים ועלו באש 54 מספריו. במהלך השנים, שיחזר רבי חיים חלק מכתביו, והוציא לאור עשרות מהם, מיעוטם נותרו עדיין בכתב יד.

חכם חיים פלאג'י נפטר ביום י"ז בשבט תרכ"ח (1868). הוא נקבר בבית העלמין העתיק באיזמיר בהלוויה ממלכתית, שבה השתתפו גם אנשי הצבא הטורקי, נציגי השלטונות ונציגי מדינות זרות.

מבין ספריו: "פעולת צדיק לחיים" - ספרו הראשון, שו"ת "סמיכה לחיים" - אותו חיבר יחד עם רבו סבו חכם רפאל יוסף חזן. "רחמים לחיים", "ארצות החיים", "לב חיים", "חיים לראש", "קול החיים", "מצה חיים", "צדקה חיים", "פעולת צדיק לחיים", "חיים ושלום", "גנזי חיים", "ברכת מועדיך לחיים" - ספרו האחרון, יצא לאור יום לפני מותו.

חכם כלפון משה הכהן

נולד בשנת תרל"ד (1874) לחכם שלום הכהן ותראכני, באי ג'רבה בדרומה של תוניסיה. למד אצל אביו ואצל חכם יוסף ברבי, לימים רבה הראשי של תוניסיה. בשנת תרנ"א (1891), בהיותו בן 17 עבר עם הוריו לעיר זרזיס ונתמנה לשוחט. לאחר זמן חלה ונפגע בעיניו. חכם כלפון משה הכהן חזר לג'רבה, להמשיך בלימודיו, אך הפגיעה בעיניו, הקשתה עליו ללמוד כבעבר. בשנת תרנ"ה (1895) נשא לאישה את מטיעדה, בת דודו ונולדו להם שני בנים וארבע בנות. שנים רבות סירב למלא משרות רבניות, אך בשנת תרע"ז (1917), עת נפטר חכם משה זקן מאזוז, הסכים למלא מקומו ונתמנה לחבר בית הדין בג'רבה. בשנת תרצ"ה (1935) ועד מותו שימש כראש אב בתי הדין.

חכם כלפון משה הכהן תיקן תקנות חשובות, ועמד על משמר הדת בכל רחבי האי. נהג לקיים בכל שבת בביתו שיעורים בש"ס ובפוסקים והקנה לתלמידיו את כלי פסיקת ההלכה. היה ידוע בצניעותו והזדהותו עם עניי הקהילה, ונמנע מלאכול בשר בימי החול וסירב בכל תוקף ליהנות ממעמד מיוחד בתפקידיו הציבוריים. בשנת תרע"ט (1919) היה ממקימי תנועת "עטרת ציון", שדגלה בעלייה לארץ-ישראל, תמכה במוסדות היישוב ובהוראת השפה העברית.

חכם כלפון משה הכהן גם רכש דונם אדמה בבית הכרם בירושלים. בחיבורו "גאולת משה" הוא מציע הצעות מפורטות למבנה מדינת ישראל, לכשתוקם. החכם התכתב עם הנציב העליון הבריטי, והיה בקשר רצוף עם ראשי התנועה הציונית בעולם. לימים, כשקמה המדינה, התקין לחגוג את יום עצמאותה באי ג'רבה במשך שלושה ימים. בשנת תש"ג (1943) פלשו הנאצים לג'רבה. אף שהנאצים הובסו, המלחמה דרדרה את מצבו הבריאותי. בשנת תש"ט (1949), החכם שלח את בנו שושן לתוניס להסדיר את אישורי עלייתם ארצה, אך עקב החמרה במצב בריאותו, בוטלה עלייתו לארץ.

חכם כלפון משה הכהן חיבר כארבעים חיבורים, חלקם יצאו לאור עוד בחייו, חלקם אחר פטירתו, חלקם עדיין בכתב יד. מחיבוריו הנודעים והחשובים: שו"ת "שואל ונשאל" - ט' חלקים, "ברית כהונה" - ד' חלקים חידושים על השולחן ערוך ואוסף מנהגים, "דרש משה" - דרושים, "יד משה" - על התורה.

חכם כלפון משה הכהן נפטר ביום שבת בי"ח בטבת תש"י (1950) ונקבר בג'רבה. בז' בחשוון תשס"ו (2005), 55 שנה לאחר פטירתו, הועלו עצמותיו לישראל, והוא נקבר בהר המנוחות בירושלים.

לטקסטים נוספים של החכם

לטקסטים נוספים של החכם

מפגש שני

רחמיו על כל לעמיו

רחמיו של הקב"ה על כל הנבראים מלמדים שחמלה ורגישות הם הערכים שבונים מערכות יחסים בין בני אדם. החכמים במפגש זה מלמדים שערבים אלה נדרשים גם ביחסים שבין ישראל לעמים.

הקדמה

אחת מדרכי ההנהגה של הקב"ה בעולם היא מידת הרחמים. בריאת האדם בצלם א-לוהים מלמדת שמידותיו של הקב"ה אמורות להשתקף גם במידותיהם של בני האדם. מידת הרחמים מאפשרת לאדם לראות את האחר, לזהות שיש לו קושי או מצוקה, לרצות לעזור לו ולפעול למענו. מבט מהיר על יחסים בין בני אדם חושף שמידת הרחמים מיושמת ברוב המקרים באופן סלקטיבי; בני אדם מרחמים על אנשים מסוימים ולא על אחרים.

אחת הזירות המאתגרת במיוחד במידה זו היא בין ישראל לעמים. המורכבות לאורך הדורות ביחסים שבין עם ישראל לעמים מאפשרת לטעון כי עם ישראל אינו מחויב לרחם על הגויים. בחינת מידת הרחמים של האל על ברואיו מבררת את המחויבות של עם ישראל לכל הבריות באשר הן, ללא הבדל דת וגזע. ההתייחסות היא אוניברסאלית-כללית והיא מכניסה את כל היצורים הברואים באשר הם, תחת אותה מטריית רחמים.

כל טקסט בדף הלימוד בוחן את הביטויים השונים שבהם מידת הרחמים של א-לוהים באה לידי ביטוי בעולם, ומברר את האופן שבו אמורים בריותיו בכלל ועם ישראל בפרט, ללמוד ממנו. מידת הרחמים היא נדבך נוסף בבירור היחסים הראויים בין ישראל לעמים.

מקורות לימוד

חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה; אֶרֶךְ אַפַּיִם וְגָדֹל חֶסֶד. טוֹב יְהוָה לְכָל לֵפֶל; וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו:

תהילים, פרק קמ"ה, פס' ח'-ט'

ראשיכם שבטיכם [דברים כט ט]... אף על פי שמניתי לכם ראשים ושופטים זקנים ושוטרים, כולכם שוין לפני ולא גדולים שבכם בלבד אלא אפילו טפכם נשיכם וגרך [דברים כט ז].
לכך נאמר: "כל איש ישראל" לפי שבשר ודם מרחם על הזכרים יותר מהנקבות והקב"ה אינו כן כי רחמיו על כל מעשיו על הזכרים ועל הנקבות ועל הצדיקים ועל הרשעים שנאמר מחוטב עציך עד שואב מימך.
מחוטב עציך אמר רבי יצחק בן טבלי, מלמד שבאו הגבעונים אצל יהושע בן נון וקבלן שנאמר: [יהושע ט] 'ויעשו גם המה בערמה' וגומר מהו גם המה? ללמדך שבאו אצל משה ולא קבלן.

מדרש תנחומא, פרשת ניצבים, סימן ב'

ה' יתברך, הפליא חסדיו ורחמיו על עם ישראל, ומאהבתו יתברך, ומחסדו הגדול, אינו דן אותם - רק ביום ראש השנה ולא בלילה, כי אז ישראל יהיו עוסקים בתורה, וכיוצא כדי שיצא משפטם לאורה.
וכנגד זה, אומות העולם דן אותם בלילה, בעת שהם שוכבים, ואינם עושים עבירות, ועל ידי זה מתקיים העולם.

חכם מרדכי סגרון, גדולת מרדכי דף י' דפוס י. ע. איתא מחנה יהודה, ירושלים תשל"א (1971)

כמו שמפורש לפנינו: 'ואתם ידעתם את נפש הגר - כי גרים הייתם בארץ מצרים'. ומי שהיה בצרה וצוקה וה' הצילו, ראוי שירחם על כל הבא במצוקה ההיא.
וכן הוא בתולדות נפש האדם - שיכמרו רחמיו בראותו את רעהו במכאוב, שהרגיש הוא בעצמו לשעבר.

חכם עזרא ששון, עדי זהב על התורה, חלק א', עמ' שי"ג, הוצאת מכון ירושלים, ירושלים, תשמ"ז (1987)

מקורות לימוד עם שאלות מנחות

חַנּוּן וְרַחֲמוֹם יְהוָה; אֶרֶךְ אַפַּיִם וְגָדֹל חֶסֶד. טוֹב יְהוָה לְכָל לֵב; וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו:

תהלים, פרק קמ"ה, פס' ח'-ט'

איזה הסבר נותן בעל ספר תהלים בשני פסוקים אלה לכך שה' מרחם על כל מעשיו?

ראשיכם שבטיכם [דברים כט ט]... אף על פי שמניתי לכם ראשים ושופטים זקנים ושוטרים, כולכם שוין לפני ולא גדולים שבכם בלבד אלא אפילו טפכם נשיכם וגרך [דברים כט י].
לכך נאמר: "כל איש ישראל" לפי שבשר ודם מרחם על הזכרים יותר מהנקבות והקב"ה אינו כן כי רחמיו על כל מעשיו על הזכרים ועל הנקבות ועל הצדיקים ועל הרשעים שנאמר מחוטב עציך עד שואב מימין.
מחוטב עציך אמר רבי יצחק בן טבלי, מלמד שבאו הגבעונים אצל יהושע בן נון וקבלן שנאמר: [יהושע ט] 'ויעשו גם המה בערמה' וגומר מהו גם המה? ללמד שבאו אצל משה ולא קבלן.

מדרש תנחומא, פרשת ניצבים, סימן ב'

מנין נובעת הנטייה האנושית לרחם פחות על מי שנחשב פחות?

המדרש מסיים בהזכרת פרשיית יהושע והגבעונים, עיינו בספר יהושע פרק ט' לקבלת תמונת רקע מלאה. מה דעתכם על האופן שבו נהג יהושע ומה ניתן ללמוד מכך?

ה' יתברך, הפליא חסדיו ורחמיו על עם ישראל, ומאהבתו יתברך, ומחסדו הגדול, אינו דן אותם - רק ביום ראש השנה ולא בלילה, כי אז ישראל יהיו עוסקים בתורה, וכיוצא כדי שיצא משפטם לאורה.
וכנגד זה, אומות העולם דן אותם בלילה, בעת שהם שוכבים, ואינם עושים עבירות, ועל ידי זה מתקיים העולם.

חכם מרדכי סגרון, גדולת מרדכי דף י' דפוס י. ע. איתא מחנה יהודה, ירושלים תשל"א (1971)

מדוע מפריד ה' בין מועד המשפט של ישראל לבין זה של אומות העולם?

האם ניתן ללמוד מכך שא-לוהים בוחר לרחם על כל בראיו בכל מחיר?

כמו שמפורש לפנינו: 'ואתם ידעתם את נפש הגר - כי גרים הייתם בארץ מצרים'. ומי שהיה בצרה וצוקה וה' הצילו, ראוי שירחם על כל הבא במצוקה ההיא.
וכן הוא בתולדות נפש האדם - שיכמרו רחמיו בראותו את רעהו במכאוב, שהרגיש הוא בעצמו לשעבר.

חכם עזרא ששון, עדי זהב על התורה, חלק א', עמ' שי"ג, הוצאת מכון ירושלים, ירושלים, תשמ"ז (1987)

מדוע א-לוהים אינו מרחם על ישראל כאשר הוא שולח אותם להיות גרים בארץ מצרים?

כיצד שותפות גורל מאפשרת לרחם על אדם הנמצא במצוקה?

חזרו לשאלה הפותחת:

כיצד צלם הא-לוהים שבנו מחייב אותנו לנהוג במידת הרחמים?

כיצד תוכל לממש את רחמיו של הבורא לבריותיו בשגרת חייך?

מקצת שבחם של חכמים

חכם עזרא ששון דנגור

נולד לאמו ולאביו ראובן בכ"ו באב תר"ח (1848) בבגדאד שבעיראק. הוא למד תורה בבית המדרש "בית זלכה" אצל חכם עבדאללה סומך. בשנת תר"ח (1858), כשהיה בן עשר, מת עליו אביו, והוא בעצמו

דרש את הדרושים למנוחת הנפטר, הנהוגים בתוך שנת האבל.

בשנת תרכ"ו (1866) חכם עזרא ששון דנגור נשא אישה. תלמידו "בית זלכה" הנשואים, קיבלו תמיכה כספית לפרנסת משפחתם, אך חכם עזרא ששון דנגור נמנע מלקבל את התמיכה, ולמד בבית המדרש מחצית היום, ובחציו השני עסק במסחר. חכם עזרא ששון דנגור שימש גם כמוהל, שוחט וכותב שטרות בשנים תר"מ-תרמ"ו (1880-1886) אף נתמנה אחראי לכתיבת השטרות.

סמוך לשנת תרנ"ב (1892) חכם עזרא ששון דנגור הפסיד את כל כספו במסחר, ונאלץ להתפרנס מן הרבנות. הוא הוזמן לכהן כרבם של בני קהילת יוצאי בגדאד שישבו בראגון (כיום יאנגון), שבבורמה. הוא שימש בתפקיד זה כשנתיים, ואז שב לבגדאד.

בשנת תרנ"ז (1897) חכם עזרא ששון דנגור החל לנהל בהתנדבות את בית הכנסת הגדול של בגדאד. בשנת תרס"ג (1903) קיבל רישיון מהסולטן הטורקי להקמת בית דפוס בבגדאד. בבית הדפוס נדפסו על ידי חכם עזרא ששון ובניו כמאה וארבעים ספרים, הראשון שבהם סידור תפילה כמנהג יהודי בגדאד. בית הדפוס היה פעיל עד לשנת תרפ"א (1921).

בשנת תרפ"ג (1923) נתמנה לחכם באשי, הרב הראשי של קהילת יהודי בגדאד, שתפקידו היה לפקח על העדה בענייני דת ולתווך בין הקהילה לבין הרשויות. בשנת תרע"ז (1917) העלילו השלטונות הטורקיים עלילה על 17 יהודים, עינו ורצחו אותם. בין הנרצחים היה חכם יחזקאל ברוך דנגור, אחיו של חכם עזרא ששון. בשנת תרפ"ח (1928) התפטר חכם עזרא ששון דנגור מתפקידו כחכם באשי בשל מחלוקות בתוך הקהילה.

חכם עזרא ששון דנגור נפטר ביום י"ג בטבת תר"ץ (1930) ונקבר בבגדאד.

חיבוריו של חכם עזרא ששון הם: "אמרי קהלת" - ביאור ותרגום לערבית לספר קהלת; "מנחה בלולה" - דינים, מנהגים ופיוטים; ספר שאלות ותשובות; ספר דברי הימים של בגדאד; ביאור לתורה ותרגומה לערבית; חידושים ומאמרים בענייני דרך ארץ; דרוש; "עדי זהב" - פירושים לתורה. חלק מחיבוריו עדיין בכתב יד ולא נדפסו.

לטקסטים נוספים של החכם

חכם מרדכי סגרון

נולד ב"ד באדר תרנ"ג (1893), לאמו מרים ולאביו חכם כמוס סגרון באי ג'רבה בתוניס. בעודו תינוק, התייתם מאביו, ואמו נישאה ליצחק סעדון, ששימש לו כאב. הוא למד אצל חכם

דידו הכהן וחכם כלפון משה הכהן.

בשנת תרע"ה (1915), בהיותו בן 22, ערך את הירחון הראשון שיצא בג'רבה, "קרן דוד", על שם חכם דוד הכהן. בירחון זה פרסם מאמרים וחידושים שכתב.

משנת תר"פ (1920), בהמלצת רבו, חכם כלפון משה הכהן, עבר לגור בעיר מדינן שבדרום תוניסיה, שם שימש את רב העיר, חכם כמאוס חדאד. כשנפטר רב העיר, החליפו ושימש כרב, חזן, דרשן, ומחנך.

בשנת תש"ג (1943), במלחמת העולם השנייה, הופצה העיר מדינן, והיא נחרבה ונהרסה. רבים מבני העיר, ובתוכם חכם מרדכי סגרון, נמלטו לג'רבה.

כמה חודשים לאחר מכן, בראש חודש תמוז תש"ג (1943), חכם מרדכי סגרון עבר לכהן כרב ומורה צדק בקהילת תיטאווין, אף היא בדרום תוניסיה. לצד הנהגת הקהילה, עסק שם בכתיבת רוב ספריו.

בשנת תשט"ז (1956) עלה לארץ ישראל ונתמנה לרב במושב זמרת בנגב. בסוף ימיו אמר: מאחר שזכיתי לעלות לארץ ישראל - זה העיקר, וכל מה שעוד אני חי - זו מתנה מאת ה'.

חכם מרדכי סגרון הוציא בחייו סדרת ספרים מחידושי תורתו ודרשותיו, ולאחר מותו יצאו ספרים נוספים. מבין ספריו: "דברי מרדכי" - על התורה (שני כרכים), "מאמר מרדכי" - חידושים על התלמוד, "גדולת מרדכי" - דרושים לחודשי השנה, "זעקת מרדכי" - דרושים להספד, "וישב מרדכי" - שו"ת בארבעת חלקי השולחן ערוך.

חכם מרדכי סגרון חלה במחלה קשה, ונפטר בא' באב תשכ"ט (1969), ונטמן בטבריה.

לטקסטים נוספים של החכם

מפגש שלישי

לאהוב את כל מין האדם

ואהבת לרעך כמוך הוא ערך יסוד במסורת היהדות, במפגש נראה כיצד החכמים מציעים להרחיב את מעגל האהבה ומחברים בין העם היהודי לחברים שהם מכל העמים.

| הקדמה |

אהבה יוצרת חיבור וקרבה בתוך המשפחה, בקהילה ובין בני אדם בכלל. השערים שדרכם חודרת האהבה ללבם של בני האדם הם חבויים וקשה לזהותם. ההנחה הרווחת היא שאהבה נוצרת במעגלים שיש בהם קרבה פיזית או נפשית, או שיש מכנה משותף כלשהו המחבר ביניהם. מידת הרחמים, כחלק מכך שהאדם נברא בצלם א-לוהים, עשויה להיות אחת הדרכים לאהבה. היכולת לגלות אמפתיה כלפי האחר, לראות את חולשתו, מאפשרת, בנוסף על המכנים המשותפים, לסלול דרכים לאהבה בין בני אדם.

ההנחה שמכנה משותף הוא אחת התשתיות המרכזיות לפיתוח רגש אהבה, היא כנראה הבסיס לפרשנות המקובלת לכך שהציווי על אהבת הרע מתכוון לבני העם היהודי. היכולת להרחיב את האמפתיה והרגישות כלפי כל אדם ללא הבדלי תרבות, דת וגזע מאפשרת למצוא מכנים משותפים ועשויה לייצר דרכים גם לאהבה כלפי כל אדם.

הטקסטים בדף הלימוד בוחנים את הציווי על אהבת הרע ומאפשרים לברר כיצד ניתן להרחיב אותם גם לאנשים, לתרבויות ולדתות שאינם נכללים בתוכו בדרך כלל. בירור הדרכים לאהבת כל אדם פותח אפשרויות ליחסים חדשים בין ישראל לעמים.

מקורות לימוד

לא תקם ולא תטור את בני עמך, ואהבת לרעך כמוך: אני ה'.

ויקרא, פרק י"ט, פס' י"ח.

אז ישיר משה... אמר רבי יוחנן בקשו המלאכים לומר שירה לפני הקדוש ברוך הוא באותו הלילה שעברו ישראל את הים ולא הניחן הקדוש ברוך הוא. אמר להם לגיונותי נתונין בצרה ואתם אומרים לפני שירה? הוא שכתוב ולא קרב זה אל זה כל הלילה.

שמות רבה (וילנא) פרשת בשלח פרשה כ"ג

'ואהבת לרעך כמוך' - ממה ששינה וכתב 'ואהבת לרעך' ולא אמר 'לבני עמך', שמענו שבכלל 'רעך' - כל מין האדם. והרי זה כאילו יאמר: כל כך צריך אתה ליזהר מלנקום ולנטור את בני עמך, כי זה כלל גדול, 'ואהבת לרעך כמוך' - יהיה מי שיהיה.

וממה שזורה שהאמת כן, הוא מה שכתוב להלן 'כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם, ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים'. ושמה תאמה, גר זה, איננו - רק גר שקיבל עליו כל המצוות. אם כן 'הגר אתכם' - מה בא ללמדנו? ואם הוא גר צדק הרי הוא כישראל בכל מקום שיהיה. הא למדת, שאין לגר זה קורבת עמך, רק היותו גר אתכם.

חכם אליהו בן אמוזג אם למקרא, ויקרא, דף מ"ו עמ' א'-ב', הוצאת אליהו בן אמוזג וחבריו, ליוורנו, תרכ"ג (1863)

ודבר זה לאהוב איש את אחיו, ולבוא לעזרתו, לא נצרך בין ישראל לחברו, אלא גם עם שכנו - האינם יהודים, צריך להיות עמהם באהבה, ולרדוף שלום וטובתם, ודבר זה מלבד שהשכל מחייבו, גם התורה הקדושה, אשר דרכיה דרכי נועם, היא מחייבת אותנו על זה. הלא המצרים הרעים, בני חם עובדי עבודה זרה, אשר ענונו למרבה, ולא הניחו עבודת פרך אשר לא העבידו את אומתנו כידוע, על כן זה צוותה התורה שתתעלה שלא לשנוא אותם יען מה, יען כי גרים היינו בארצם.

על אחת כמה וכמה על האומות שבזמנינו, שלא עובדי עבודה זרה, ויושבים בארצותם כגרים ותושבים באין מכלים. דבר שוודאי חייבים לנו להיות איתם באהבה וחייבה. ואם חלילה הם בצרה, מחויבים לנו גם כן להשתתף בצרתם ולהצטער עליהם... באופן שאדרבא לכל האומות זאת חובתנו לאהבם, כאהבת איש לאחיו, ובזה יכירו וידעו, שיש לנו תורה תמימה, המדריכנו בדרך אמת, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו.

חכם חזקיה שבת, דברי יחזקיהו, עמ' קנ"ו-קנ"ז, דפוס השלם לרבי עזרא חיים מדמשק, ארם צובא, תרפ"א (1921)

מקורות לימוד עם שאלות מנחות

לֹא תִקַּם וְלֹא תִטָּר אֶת בְּנֵי עַמּוֹךְ, וְאֶהְבֶּתָּ לְרַעְךָ כְּמוֹךָ: אָנִי ה'.

ויקרא, פרק י"ט, פס' י"ח

○ כיצד אתם מפרשים את "ואהבת לרעך כמוך?" מיהו "הרע" על-פי מקור זה?

○ מה נוכל ללמוד מכך שאהבה לאחר ניתנת בציווי?

אז ישיר משה... אמר רבי יוחנן בקשו המלאכים לומר שירה לפני הקדוש ברוך הוא באותו הלילה שעברו ישראל את הים ולא הניחן הקדוש ברוך הוא. אמר להם לגיונותי נתונין בצרה ואתם אומרים לפני שירה? הוא שכתוב ולא קרב זה אל זה כל הלילה.

שמות רבה (וילנא) פרשת בשלח פרשה כ"ג

○ איזה מסר אתם מזהים בדרישתו של הקב"ה למנוע מהמלאכים לשיר על קריעת ים סוף ולשבח אותה?

○ מהי עמדתכם כלפי דרישתו זו של הקב"ה, בעיקר כאשר מדובר באויב מר, משעבד ואכזר, הבא להרוג ולהשמיד? האם לדעתכם זה עומד במבחן המציאות?

'ואהבת לרעך כמוך' - מומה ששינה וכתב 'ואהבת לרעך' ולא אמר 'לבני עמך', שמענו שבכלל 'רעך' - כל מין האדם. והרי זה כאילו יאמר: כל כך צריך אתה ליזהר מלנקום ולנטור את בני עמך, כי זה כלל גדול, 'ואהבת לרעך כמוך' - יהיה מי שיהיה.

וממה שיורה שהאמת כן, הוא מה שכתוב להלן 'כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם, ואהבת לו כמוך כי גרים הייתם בארץ מצרים'.

ושמא תאמר, גר זה, איננו - רק גר שקיבל עלינו כל המצוות. אם כן 'הגר אתכם' - מה בא ללמדנו? ואם הוא גר צדק הרי הוא כישראל בכל מקום שיהיה. הא למדת, שאין לגר זה קורבת עמך, רק היותו גר אתכם.

חכם אליהו בן אמוזג אם למקרא, ויקרא, דף מ"ו עמ' א-ב', הוצאת אליהו בן אמוזג וחבריו, ליוורנו, תרכ"ג (1863)

○ כיצד כולל חכם אליהו בן אמוזג בני עמים אחרים בציווי "ואהבת לרעך כמוך"?

○ מדוע לפי דעתכם היה חשוב לחכם בן אמוזג להרחיב את מעגלי האהבה?

ודבר זה לאהוב איש את אחיו, ולבוא לעזרתו, לא נצרך בין ישראל לחברו, אלא גם עם שכנו - האינם יהודים, צריך להיות עמהם באהבה, ולרדוף שלומם וטובתם, ודבר זה מלבד שהשכל מחייבו, גם התורה הקדושה, אשר דרכיה דרכי נועם, היא מחייבת אותנו על זה.

הלא המצרים הרעים, בני חם עובדי עבודה זרה, אשר ענונו למרבה, ולא הניחו עבודת פרך אשר לא העבידו את אומתנו כידוע, על כן זה צוותה התורה שתתעלה שלא לשנוא אותם יען מה, יען כי גרים היינו בארצם.

על אחת כמה וכמה על האומות שבזמנינו, שלא עובדי עבודה זרה, ויושבים בארצותם כגרים ותושבים באין מכלים. דבר שוודאי חייבים אנו להיות איתם באהבה וחיבה. ואם חלילה הם בצרה, מחויבים אנו גם כן להשתתף בצרתם ולהצטער עליהם... באופן שאדרבא לכל האומות זאת חובתנו לאהבם, כאהבת איש לאחיו, ובוזה יכירו וידעו, שיש לנו תורה תמימה, המדריכנו בדרך אמת, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עלינו.

חכם חזקיה שבת, דברי יחזקיהו, עמ' קנ"ו-קנ"ז, דפוס השלם לרבי עזרא חיים מזמושק, ארם צובא, תרפ"א (1921)

○ כיצד מסביר חכם חזקיה שבתאי את הצורך באהבת בני אדם מעמים אחרים?

○ כיצד מתחברת היכולת לרחם על אדם אחר ליכולת לפתח כלפיו רגשי אהבה?

חזרו לשאלה הפותחת:

○ כיצד ניתן לאהוב כל אדם?

○ איזה שינוי ביחסי ישראל והעמים יוצרת, לדעתכם, הרחבת מעגלי האהבה?

מקצת שבחם של חכמים

חכם חזקיה שבתי

נולד לאמו רחל בת פירלה ולאביו חכם גבריאל יהושע שבתאי, בשנת תרכ"ב (1862) בעיר סלוניקי. בשנת תרכ"ח (1867), והוא בן חמש, עלה עם הוריו לארץ ישראל והם תישבו בירושלים.

חכם חזקיה שבתי למד בישיבת "חסד אל" בעיר העתיקה בירושלים, ומפי אביו שהיה מראשי הישיבה. בשנת תרל"ט (1879) נישא לחנה, בת הרב אלעזר מזרחי, ולהם נולדו בנים ובנות.

בשנת תרמ"ו (1886) חכם חזקיה שבתי חיבר יחד עם חכם נחמן בטיטו וחכם שמואל ניסים, את הספר "מעם לועז" - פירוש על ספר שמות.

בשנת תרמ"ט (1889) יצא כשליח דרבנן לערי טוניס וטריפולי, ובשנת תר"ן (1890) לבוכרה.

בשנת תר"ס (1900) התמנה לסגן החכם באשי ביפו. בשנת תרס"ד (1904) לחכם באשי בטריפולי שבלוב, ובשנת תרס"ח (1908) התמנה לחכם באשי בחאלב, שבסוריה. תפקיד שבו שימש כ-18 שנה.

בתפקידו התמודד עם שינוי השלטון בעקבות מהפכת הטורקים הצעירים, והחלת הגיוס הצבאי גם על יהודים. חכם חזקיה שבתי עמד על המשמר והגן על הקהילה, הוא דאג לשחרור 300 תלמידי חכמים מעבודת כפייה, והציל את בית העלמין היהודי מחורבן.

בשנת תרע"ט (1919) יצא בשליחות מצווה ללונדון ולפאריז כדי לגייס כספים לסיוד בית יתומים בארם צובא. בשנת תרפ"ו (1926) בעקבות חילוקי דעות עם ראשי הקהילה בחאלב, התפטר מתפקידו ושב לירושלים, שם התמנה כראש אב בית הדין. בשנת ת"ש (1940) נבחר כחבר מועצת הרבנות הראשית ובשנת תש"ג (1943) ייסד בירושלים את ישיבת "שערי אורה".

חכם חזקיה שבתי נפטר ביום כ"ג באב תשט"ו (1955) ונקבר בירושלים.

ספרו של חכם חזקיה שבתי, שיצא לאור הוא "דברי חזקיהו" כך א' וב' - דרושים, שו"ת ופסקי דין של הלכה.

חכם אליהו בן אמוזג

נולד כבן יחיד לאמו קלרה ולאביו אברהם, ב"ג באייר תקפ"ג (1823), בליוורנו שבאיטליה. משפחת בן אמוזג הגיעה לליוורנו מפאס שבמרקו.

אביו נפטר בינקותו, ובשנת תקפ"ז (1827), והוא בן ארבע, מתה עליו גם אמו. חכם אליהו בן אמוזג גדל ולמד תורה אצל אחי אמו, חכם יהודה קורייאט. לצד לימודיו במקרא, תלמוד, מדרש וקבלה, הרחיב השכלתו בלימודים כלליים ובשפות. בשנת תקצ"ט (1839), והוא בן 16, כתב את המבוא לפירוש "מאור ושמש" שחיבר דודו. בשנות העשרים לחייו החל לכהן כדרשן בליוורנו, ולאחר מכן גם כדיין וכמלמד בבית המדרש לרבנים שבעיר.

חכם אליהו בן אמוזג הקים בליוורנו בית דפוס, ובו הדפיס ספרי קודש שונים, ביניהם חיבורים רבים של חכמי מרוקו. גם ספריו נדפסו בבית הדפוס שהקים.

חכם אליהו בן אמוזג עימת את התורה עם החכמות וזאת כדי להפיק את האמת מן התורה. לשיטתו, כל הידע האנושי הוא ניצוצות של האמת שהתגלתה לישראל בתורתו. הוא לא חשש להשתמש במדעים, שהיו חשודים על חלק מן החכמים אחרים, בני תקופתו, כדי לבאר את הכתוב.

בשנת תרכ"ה (1865), שלוש שנים אחרי שיצא הכרך הראשון של פירושו לתורה - "אם למקרא", שרפו חכמי ארם צובא (חאלב) את ספרו, בשל השימוש שעשה במדעים ובביקורת המקרא. חכמי ירושלים, נמנעו מלשרוף את ספרו, אך לא קיבלוהו. למענם כתב את "צרי גלעד" - אגרת הגנה על ספרו.

חכם אליהו בן אמוזג נפטר ביום ז' אדר א' תר"ס (ת"ש) בעירו ליוורנו, ונקבר שם.

חכם אליהו בן אמוזג כתב את ספריו בעברית, איטלקית וצרפתית ביניהם: "אם למקרא" - פירוש לתורה. "ישראל והאנושות" - חיבור פילוסופי העוסק בתפקידה של היהדות בעולם. "מבוא לתורה שבעל פה" - אסופת מאמרים. "בשבילי המוסר" - חיבור פילוסופי השווה בין המוסר היהודי למוסר הנוצרי. "טעם לש"ד" - חיבור פולמוסי על דברי שד"ל (שמואל דוד לוצאטו). "צרי גלעד" - אגרת הגנה על ספרו "אם למקרא" בפני חכמי ירושלים.

לטקסטים נוספים של החכם

לטקסטים נוספים של החכם

יחידה שניה

יחסים של צדק ואוסר

מפגש רביעי: צדק ומשפט במבחן האנושיות
מפגש חמישי: דרכי שלום
מפגש שישי: לפתוח את היד לכל עני

פרויקט זוג
PROJECT ZUG

מפגש רביעי

צדק ומשפט במבחן האנושיות

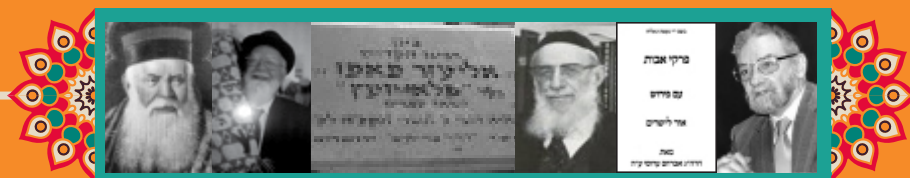
הצדק כערך מכונן במערכת משפט הוא תובנה יהודית ואוניברסלית. החכמים שנכיר במפגש זה מחברים בין הצדק היהודי לבין הצדק האוניברסלי ומאפשרים מערכות יחסים חדשות בין ישראל לעמים.

הקדמה

מערכת משפט משקפת את חוסנה לכל חברה שרוצה להמשיך ולהתקיים, הן בעולם הקדום והן בעולם המודרני. מערכת זו אמורה לייצג את הערכים שהחברה מאמינה בהם ומושתתת עליהם. חברות בעולם הדמוקרטי הבנויות על ערכים של צדק, מוסר ושוויון מקדמות מערכת משפט כזו. תורת ישראל שערכי הצדק והמוסר הם ערכי היסוד שלה, מחייבת את שופטיה ושוטריה לנהוג בצדק וביושר, לקדם ערכים של מוסר, אנושיות וכבוד לכל אדם.

ההלימה בין ערכי הצדק, השוויון והמוסר היהודיים לבין ערכים אוניברסליים יוצרת בסיס רחב המשותף לעם ישראל ולשאר העמים. היכולת של חכמים לזהות את הבסיס המשותף מאפשרת להם להבין שיש לקדם ערכים אלה במערכות היחסים בין בני אדם בכלל, ולא רק בין יהודים ליהודים. בניית חברה אנושית מוסרית הבנויה על צדק יכולה להתחיל ביחסים ראויים בין ישראל לעמים.

הטקסטים בדף הלימוד בוחנים בהקשר של השאלה המרכזית של השיעור מדוע יש לייסד את היחסים בין ישראל לעמים על אנושיות, שוויון וצדק.

מקורות לימוד

וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

בראשית פרק י"ח, פס' י"ט

וַיִּשְׁמַע אֱ-לֹהִים אֶת קוֹל הַנְּעָר וַיִּקְרָא מְלֶאכֶּה אֶ-לֹהִים אֶל הַגֵּר מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הַגֵּר אֵל תִּירָאִי כִי שָׁמַע אֱ-לֹהִים אֶל קוֹל הַנְּעָר בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם:

בראשית פרק כ"א

באשר הוא שם, אמר רבי סימון קפצו מלאכי השרת לקטרגו, אמרו לפניו רבון העולמים אדם שהוא עתיד להכמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באה, אמר להם עכשיו מה הוא, צדיק או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להם איני דן את האדם אלא בשעתו.

בראשית רבה פרשה נ"ג ד"ה י"ד

דרך ה' ואמונתו היא דוקטרינה של 'לעשות צדקה ומשפט'. אין די במשפט וחוקה יבשים. העולם והחברה האנושית יחרבו, וימיטו שואה על כל היקום, אם חוכמתם ומחקריהם לא ישתלבו בצדקה וחסד, באמת ושוויון, וזכות קיום לכל מי שנוצר בצלם א-לוהים ללא אפליה של גזע, צבע ודת. תיקון העולם במלכות שדי תתאפשר, ויושבי תבל ושוכני ארץ יגיעו למצב נעלה זה, רק באהבת הזולת, שמירה על זכויותיו ועשות צדקה וחסד, 'כי באלה חפצתי נאום ה'.

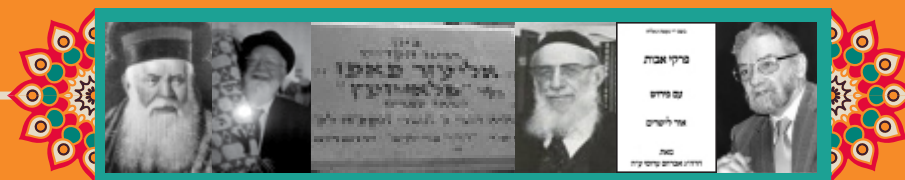
חכם אברהם דוד שלם, ספר אשד הנחלים, חלק שלישי, עמ' ק"ב-ק"ג, נדפס רפאל בן חיים הכהן, ירושלים, תשס"ט (2009)

המוסר הבסיסי הוא אוניברסלי, והוא מכונה 'דרכא דארעא', או 'אורח ארעא' בארמית, כלומר, אותה התנהגות טבעית של האדם הטבעי כדי שניתן יהיה לחיות בחברה האנושית, פשוטו כמשמעו. קודם כול עליי להכיר שאני נבראתי ושאתי מקבל את היש שלי מהבורא...

במקביל עלי להכיר שהאחר הוא גם כן בריאה של אותו בורא ומוטלת על שנינו משימה משותפת והיא לפתור את משוואת האחוה, תוך כיבוד הדדי בין שני 'אני שווה ערך', בלי ניסיון להפוך את האחר לאובייקט או לכפות עליו יחס של אדון-עבד.

...ישנו מוסר אצל אומות העולם, בעיקר אצל חסידי אומות העולם שהבינו את חשיבות אימוץ וטיפוח אותם ערכים שהם בבחינת הקדמה לקדושה. יש לאותם חסידי אומות העולם שאיפה כנה לבנות חברה אנושית בה האחר מוגן ויכול לחיות.

חכם יהודה ליאון אשכנזי, סוד מדרש התולדות, א', מלכי צדק, עמ' 199-200, דפוס דודו, קריית ארבע, תשס"ט (2009)

מקורות לימוד עם שאלות מנחות

וְשִׁמְרוּ דֶרֶךְ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט:

בראשית פרק י"ח, פס' י"ט

🔴 כיצד צדקה ומשפט הם שמירה על דרך ה'?

וַיִּשְׁמַע אֱ-לֹהִים אֶת קוֹל הַנְּעָר וַיִּקְרָא מְלָאךְ אֱ-לֹהִים אֶל הַגֵּר מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הַגֵּר אֵל תִּירָאִי כִי שָׁמַע אֱ-לֹהִים אֶל קוֹל הַנְּעָר בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם:

בראשית פרק כ"א

🔴 ישמעאל מכונה במגוון כינויים בפסוקים הקודמים (בן-האמה, זרע, ילד, נער). מדוע בפי א-לוהים הוא מכונה "נער"?
🔴 מדוע מציל הקב"ה את ישמעאל למרות שקיבל את דעתה של שרה לגרש אותו?

באשר הוא שם, אמר רבי סימון קפצו מלאכי השרת לקטרגו, אמרו לפניו רבון העולמים אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא אתה מעלה לו באר, אמר להם עכשיו מה הוא, צדיק או רשע, אמרו לו צדיק, אמר להם איני דן את האדם אלא בשעתו.

בראשית רבה פרשה נ"ג ד"ה י"ד

🔴 מדוע היה חשוב למלאכים למנוע מהקב"ה להציל את ישמעאל?
🔴 מה ניתן ללמוד מדבריו של ריבון העולמים על מערכת היחסים בין ישראל לעמים?

דרך ה' ואמונתו היא דוקטרינה של 'לעשות צדקה ומשפט'. אין די במשפט וחוקה יבשים. העולם והחברה האנושית יחרבו, וימיטו שואה על כל היקום, אם חוכמתם ומחקריהם לא ישתלבו בצדקה וחסד, באמת ושוויון, וזכות קיום לכל מי שנוצר בצלם א-לוהים ללא אפליה של גזע, צבע ודת. תיקון העולם במלכות שדי תתאפשר, ויושבי תבל ושוכני ארץ יגיעו למצב נעלה זה, רק באהבת הזולת, שמירה על זכויותיו ועשות צדקה וחסד, 'כי באלה חפצתי נאום ה'.

חכם אברהם דוד שלם, ספר אשד הנחלים, חלק שלישי, עמ' ק"ב-ק"ג, דפוס רפאל בן חיים הכהן, ירושלים, תשס"ט (2009)

🔴 מהי דרך ה' לפי חכם אברהם דוד שלם?
🔴 מה ההבדל בין "משפט וחוקה יבשים" לבין התנהגות לאור ערכי הצדק והשוויון?

המוסר הבסיסי הוא אוניברסלי, והוא מכונה 'דרכא דארעא', או 'אורח ארעא' בארמית, כלומר, אותה התנהגות טבעית של האדם הטבעי כדי שניתן יהיה לחיות בחברה האנושית, פשוטו כמשמעו. קודם כול עליי להכיר שאני נבראתי ושאיני מקבל את היש שלי מהבורא...

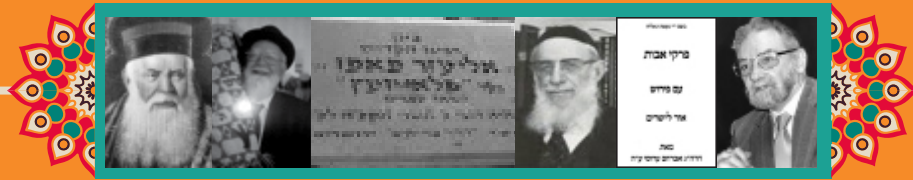
במקביל עלי להכיר שהאחר הוא גם כן בריאה של אותו בורא ומוטלת על שנינו משימה משותפת והיא לפתור את משוואת האחוה, תוך כיבוד הדדי בין שני 'אני שווה ערך', בלי ניסיון להפוך את האחר לאובייקט או לכפות עליו יחס של אדון-עבד... ישנו מוסר אצל אומות העולם, בעיקר אצל חסידי אומות העולם שהבינו את חשיבות אימוץ וטיפוח אותם ערכים שהם בבחינת הקדמה לקדושה. יש לאותם חסידי אומות העולם שאיפה כנה לבנות חברה אנושית בה האחר מוגן ויכול לחיות.

חכם יהודה ליאון אשכנזי, סוד מדרש התולדות, א', מלכי צדק, עמ' 199-200, דפוס דודו, קריית ארבע, תשס"ט (2009)

🔴 חכם יהודה ליאון אשכנזי מדגיש כי המוסר הבסיסי הוא טבעי לאדם. מה תורמת הדגשה זו? מה משמעותה?
🔴 מהי "משוואת האחוה" ומה השפעתה על יחסי ישראל והאומות?

חזרו לשאלה הפותחת:

🔴 מדוע חובה עלינו לנהוג בצדק ובמוסר כלפי העמים?
🔴 כיצד הלימוד משפיע על עמדתכם בנושא יחסי ישראל והגויים?

מקצת שבחם של חכמים

חכם יהודה ליאון אשכנזי

הידוע בכינוי "מניטו", נולד לאמו ולאביו חכם דוד, בכ"ה בסיוון תרפ"ב (1922) באוראן שבאלג'יריה. הוא התחנך בחינוך יהודי מסורתי בתלמוד תורה "עץ חיים" ובבתי ספר ממלכתיים צרפתיים. לאחר מכן למד תלמוד אצל הרב משה פינגרהוט, קבלה עם משפחתו, וכן פילוסופיה ופסיכולוגיה באקדמיה.

בשנת ת"ש (1940) הצטרף לתנועת הצופים היהודים, שפעלה גם כמחתרת נגד הנאצים. בתנועת הצופים קיבל את הכינוי "מניטו", שמשמעו "דוח גדולה" בשפת השבט האינדיאני אלגונקיאן.

בשנת תש"ג (1943) חכם יהודה ליאון אשכנזי גויס ללגיון הזרים של צרפת, נטל חלק בקרבות השחרור מגרמניה הנאצית, ואף נפצע באלזאס.

בשנת תש"ה (1945) עם תום המלחמה היגר לצרפת. כחלק ממאמציו לשקם את הקהילה היהודית בצרפת, הקים יחד עם רובר גמזון, בשנת תש"ו (1946) את בית הספר למנהיגות יהודית באורסיי. חכם יהודה ליאון אשכנזי נשא לאשה את אסתר (במבי), והמשיך ללמד תורה, פילוסופיה וזהות יהודית יחד עם עמנואל לוינס ואנדרה נהר היה חכם יהודה ליאון אשכנזי מראשי "אסכולת פריז למחשבת ישראל".

בשנת תשכ"ח (1968), לאחר מלחמת ששת הימים, עלה לארץ ישראל וגר בירושלים. חכם יהודה ליאון אשכנזי הקים בירושלים את מכון "מעיינות" ואת "מרכז יאיר" ללימודי ארץ ישראל. במקביל מסר שיעורים לתלמידים דוברי צרפתית ב"מכון מאיר". חכם יהודה ליאון אשכנזי הפך להיות מנהיגם הרוחני של רבים מיוצאי צרפת בארץ ישראל, אך לא הפסיק מללמד גם בצרפת.

חכם יהודה ליאון אשכנזי נפטר בירושלים ביום ט' בחשוון תשנ"ז (1996), בגיל 74, ונקבר בהר המנוחות.

חכם אברהם דוד שלם

נולד לאמו אסתר ולאביו חכם דוד שלם ביום כ"ו טבת בשנת תרפ"ח (1928) בעיר ירושלים. חכם אברהם דוד שלם התחנך בילדותו בתלמוד תורה "מזרחי", ולאחר מכן בישיבת "שערי ציון", שהוקמה ע"י הראשון לציון, החכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, בשכונת נחלת שבעה בירושלים.

חכם אברהם דוד שלם נסמך לרבנות ע"י הראשון לציון החכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, כשוחט ובודק ע"י אב בית הדין לעדת הספרדים בירושלים החכם מרדכי מיוחס, וכמוהל על ידי חכם יעקב ששון.

בשנת תש"ח (1948), במלחמת העצמאות הצטרף לשורות מגני ירושלים.

בשנת תש"ט (1949) חכם אברהם דוד שלם נשא לאישה את שרה, בת דודו, ונולדו להם בן ובת. לאחר שלוש שנות נישואין, מתה עליו אשתו בטרם עת.

בשנת תש"י (1950) חכם אברהם דוד שלם נעתר לבקשת הראשון לציון, החכם בן ציון מאיר חי עוזיאל, ועבר ללימה בירת פרו לעמוד בראש הקהילה היהודית.

חכם אברהם דוד שלם לימד וחינך לאהבת התורה, העם והארץ, סייע בארגון החיים היהודיים, ונטל חלק פעיל למען המגבית היהודית המאוחדת. לאחר מספר שנים עבר למקסיקו סיטי ושימש ברבנות בקהילת "הר סיני". משם עבר לסיאטל בארה"ב ושימש ברבנות בבית הכנסת "עזרה בצרות".

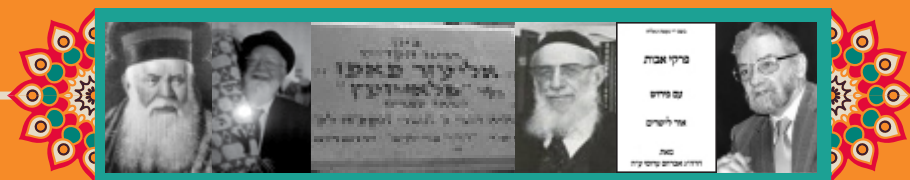
חכם אברהם דוד שלם שב לארץ ישראל ועמד בראש מתחם "בית היתומים הספרדי" בירושלים וכולל האברכים, שהוקם שם. במקביל, חכם אברהם דוד שלם היה פעיל ב"ועד העדה הספרדית", וב"הוועד להוצאת כתבי הרב עוזיאל", היושב ב"היכל שלמה". חכם אברהם דוד שלם שמר על קשר עם הקהילות היהודיות בארצות אמריקה הלטינית, ותרם ספרי הלכה רבים לשפה הספרדית.

חכם אברהם דוד שלם נאסף לבית עולמו ביום כ"ג באלול התשע"ד (2014).

בין ספריו: "אשד נחלים" ג' חלקים - פירוש לספר קהלת; "נאות דשא" - מחזור לראש השנה ויום הכיפורים נוסח קהילות יוצאי ספרד; תרגום ספר תהלים ופרשנותו לשפה הספרדית.

לטקסטים נוספים של החכם

לטקסטים נוספים של החכם

מפגש חמישי דרכי שלום

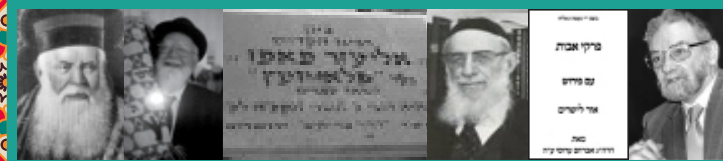
הפרשנות המקובלת לביטוי "דרכי שלום" היא שיש לכבד את הגויים בגלל החשש שהם יפגעו בנו. החכמים במפגש זה מאפשרים לשנות את הפרשנות ולבסס את מערכת היחסים על מוסריות.

הקדמה

נישואין, אכילת בשר ושתיית יין הם חלק מן התחומים שבהם, על פי ההלכה, קיימת הרחקה בין יהודים לבני עמים אחרים בכדי להמשיך ולקיים את עם ישראל כאומה נפרדת. קיומה של הפרדה בתחומים מסוימים נתפסת לעתים קרובות כקריאה להמשיך ולהרחיב אותה למעגלי חיים נוספים הנוגעים ליחסי אנוש. דאגה לעניים, ביקור חולים ולוויית המת הן מצוות המסמלות מרחב זה. שלוש מצוות אלה מצויות במרחב של יחסי אנוש הן ביחסים הבין-אישיים והן ביחסים הקהילתיים והחברתיים.

עם ישראל חי במשך דורות רבים בקרב עמים שונים. מציאות זו השפיעה על פסיקותיהם של חכמים, והיא באה לידי ביטוי בין השאר במושג "דרכי שלום", שמשמעותו שמירה על יחסים תקינים ללא יריבות. חכמי ישראל התירו מערכות יחסים בתחומים הבין-אישיים בין ישראל לעמים, מטעמים של הימנעות מפגיעה בעמים או עלבון כלפיהם. ברוב המקרים הטיעון "דרכי שלום" אינו מתייחס ליצירת מציאות של הרמוניה ושלווה, אלא למניעת מלחמה ותו לא.

הטקסטים בדף לימוד זה בוחנים את האפשרות לייסד מערכת יחסים בין ישראל לעמים המבוססת על כבוד הדדי, רגישות לזולת ואכפתיות כלפיו.

מקורות לימוד

דְרָכֵיךָ דְרָכֵי נְעָם; וְכָל נְתִיבוֹתֶיךָ שְׁלוֹם:

משלי, פרק ג' פס' י"ז

טרכינוס שחיק עצמות היה, ילדה אשתו בליל תשעה באב, והיו כל ישראל אבלים. נשתתק הולד בחנוכה, אמרו ישראל: נדליק או לא נדליק? אמרו: נדליק. וכל מי שרוצה להביא עלינו (צרה) ביא. הדליקו.

והלכו מלשינים ואמרו לשון הרע לאשתו של טרכינוס: אלה היהודים, כאשר ילדת היו מתאבלים, וכאשר מת הולד הדליקו נרות. שלחה וכתבה לבעלה: עד שאתה כובש את הברבריים בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך.

תרגום מדרש איכה רבה, פרשה א', סימן מ"ה

אין לגויי נכר בזמנינו - דין עובדי עבודה זרה. לכן גם אילו הייתה יד 'ישראל תקיפה', לא היינו חייבים בשום פנים, לנהוג בגויי זמנינו, כדין עובדי עבודה זרה.

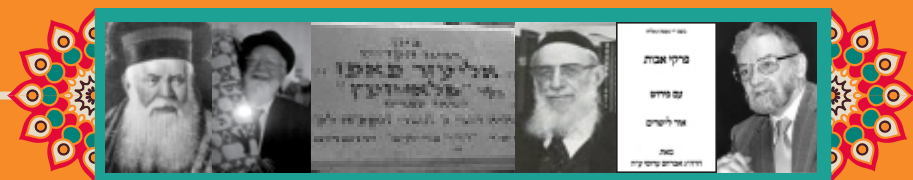
ולכן כל מכלול היחסים שבין ישראל לנוכרים, הן בארץ והן בחו"ל, אין שום צורך לשמור על יחסים אלה 'מפני דרכי שלום' בלבד, אלא משום שלפי ההגדרה ההלכתית - אין הם יותר עובדי עבודה זרה.

ולכן - פרנסתם, ביקורי חוליהם, קבורת מתייהם, ניהום אבליהם ועוד, הכל ניתן להיעשות מתוך חובה מוסרית.

חכם חיים דוד הלוי, עשה לך רב, חלק ט', שאלה ל', עמ' ע"ג, הועדה להוצאת כתבי הגר"ד הלוי, תל אביב, תשמ"ו (1986)

עוד שאל כבודו, אם מותר ללוות מת גוי. ידידי! דבר זה חיובא הוא, משום דרכי שלום אפילו להפחותים שבהם, וכל שכן אם הוא מחסידיהם, שיש להם חלק לעולם הבא.

חכם יוסף משאש, אוצר המכתבים חלק א', עמ' ק"ח. הוצאת אוצרות המגרב, מכון בני יששכר, ירושלים. תשנ"ח (1998)

מקורות לימוד עם שאלות מנחות

דְרָכֶיךָ דְרָכֵי נְעָם; וְכָל נְתִיבוֹתֶיךָ שְׁלוֹם:

משלי, פרק ג' פס' י"ז

באילו מצבים אין אפשרות לנהוג בדרכי נועם ובנתיבות שלום?

טרכינוס שחיק עצמות היה, ילדה אשתו בליל תשעה באב, והיו כל ישראל אבלים. נשתתק הולד בחנוכה, אמרו ישראל: נדליק או לא נדליק? אמרו: נדליק. וכל מי שרוצה להביא עלינו (צרה) יביא. הדליקו. והלכו מלשינים ואמרו לשון הרע לאשתו של טרכינוס: אלה היהודים, כאשר ילדת היו מתאבלים, וכאשר מת הולד הדליקו נרות. שלחה וכתבה לבעלה: עד שאתה כובש את הברבריים בוא וכבוש את היהודים שמרדו בך.

תרגום מדרש איכה רבה, פרשה א', סימן מ"ה

האם יהודים צריכים לשנות ממנהגיהם בשל צערם של אנשים מעם אחר?
איזו מערכת יחסים נוצרת כאשר הכבוד לגוי נובע מהחשש שהוא יפגע בך?

אין לגויי נכר בזמנינו - דין עובדי עבודה זרה. לכן גם אילו הייתה יד 'ישראל תקיפה', לא היינו חייבים בשום פנים, לנהוג בגויי זמנינו, כדין עובדי עבודה זרה. ולכן כל מכלול היחסים שבין ישראל לנוכרים, הן בארץ והן בחו"ל, אין שום צורך לשמור על יחסים אלה 'מפני דרכי שלום' בלבד, אלא משום שלפי ההגדרה ההלכתית - אין הם יותר עובדי עבודה זרה. ולכן - פרנסתם, ביקורי חוליהם, קבורת מתיהם, ניחום אבליהם ועוד, הכל ניתן להיעשות מתוך חובה מוסרית.

חכם חיים דוד הלוי, עשה לך רב, חלק ט', שאלה ל', עמ' ע"ג, הועדה להוצאת כתבי הגר"ד הלוי, תל אביב, תשמ"ו (1986)

מדוע חשוב לחכם חיים דוד הלוי להוציא את העמים בני זמננו מההגדרה של עובדי עבודה זרה?
איזו מערכת יחסים נוצרת כאשר הכבוד לגוי הנובע מדבריו של חכם חיים דוד הלוי הוא ש"הכול ניתן להיעשות מתוך חובה מוסרית"?

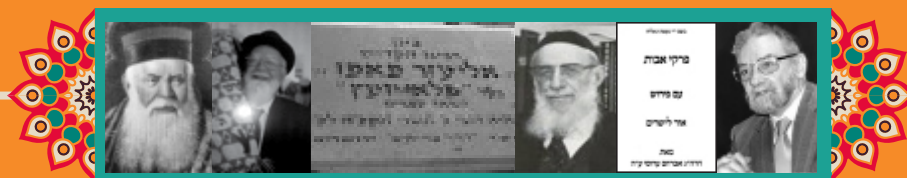
עוד שאל כבודו, אם מותר ללוות מת גוי. ידידי! דבר זה חיובא הוא, משום דרכי שלום אפילו להפחותים שבהם, וכל שכן אם הוא מחסידיהם, שיש להם חלק לעולם הבא.

חכם יוסף מושאש, אוצר המכתבים חלק א', עמ' ק"ח. הוצאת אוצרות המגרב, מכון בני יששכר, ירושלים. תשנ"ח (1998)

כיצד מרחיב חכם יוסף מושאש את הביטוי "מפני דרכי שלום"?
באילו דרכי שלום אתם נוהגים כלפי עמים אחרים?

חזרו לשאלה הפותחת:

באיזה אופן מחויב עם ישראל לנהוג בכבוד כלפי בני עמים אחרים?
האם לדעתכם יש גבולות למחויבות זו?

מקצת שבחם של חכמים

חכם יוסף משאש

נולד בשנת תרנ"ב (1892) לאמו שמחה ולאביו חכם חיים משאש, בעיר מכנאס שבמרוקו. בנעוריו למד בישיבת "עץ חיים" בעיר מקנס בראשותו של חכם חיים בירדוגו.

בשנת תרס"ח (1908) נשא לאישה את מרת שמחה הכהן. בשנת תרפ"ב (1922), לאחר 14 שנים שבהן לא זכו לילדים, נשא עליה את מרת רחל לכריף.

בשנת תרפ"ד (1924), בהיותו בן 31, נבחר לכהן כרבה הראשי של העיר תלמסאן שבאלג'יר.

בשנת תש"א (1941) לאחר פטירת חכם משה טולידאנו, חזר לעיר מכנאס לשמש בה כדיון. עם חזרתו, חכם יוסף משאש זכה לשאת חן בעיני מלך מרוקו, וקיבל ממנו אות כבוד.

חכם יוסף משאש היה צייר בחסד, ושערי ספריו מעוטרים בציוריו. לשונו כעט סופר מהיר, ובין חיבוריו פזורים שירים רבים, שנכתבו על ידו בחרוזים ובשפה מליצית ונאה.

בשנת תשכ"ד (1964) עלה לארץ ישראל והתיישב בעיר חיפה. בשנת תשכ"ח (1968) נבחר לכהן כרבה הספרדי של העיר חיפה. בישראל חכם יוסף משאש המשיך בדרכו לגמול חסדים עם הבריות - הרבה לבקר בבתי חולים, והיה למשענת לפצועי מלחמות ישראל. הורים שכולים מצאו בו נחמה ועידוד. חכם יוסף משאש, אף התמיד בביקוריו בבתי הסוהר והיה מעורר בלב האסירים חרטה על מעשיהם.

חכם יוסף משאש חיבר 48 ספרים, ביניהם: "אוצר המכתבים", "ג' חלקים - אלפי מכתבים בנושאים רבים, "נר מצווה" - על חג החנוכה ומנהגיו, "נחלת אבות", ו' חלקים - מוסר על פרקי אבות, שו"ת "מים חיים": ב' חלקים.

חכם יוסף משאש נלקח לבית עולמו ביום ב' בשבט תשל"ד (1974), ומנוחתו כבוד בבית העלמין בחיפה.

חכם חיים דוד הלוי

נולד בשנת תרפ"ד (1924) לאמו ויקטוריה לבית קראקו, ולאביו משה שעלו מטורקיה לישראל. חכם חיים דוד הלוי נולד וגדל בשכונת "אוהל משה" ירושלים.

בילדותו למד בתלמוד תורה "אורח חיים" אצל חכם עזרא הדאיה, ובהמשך בישיבת "פורת יוסף", יחד עם חכם עובדיה יוסף, חכם דוד חיים שלוש, חכם ציון לוי, וחכם בן ציון אבא שאול. בשנת תש"ח (1948) הוסמך לרבנות ע"י ראש הישיבה חכם עזרא עטיה, ולאחר מכן גם ע"י נשיא הישיבה הראשון לציון חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל. במקביל ללימודיו בישיבה, השלים השכלתו בסמינר להכשרת מורים "המזרחי".

בשנת תש"ח (1948), במלחמת השחרור, חכם חיים דוד הלוי שירת בגדוד תלמידי הישיבות "טוביה". לאחר המלחמה, בשנת תש"ט (1949) נישא למרים לבית ועקנין. הוא מונה לרב השכונות ליפתא ורוממה בירושלים, שימש כר"מ בישיבת "שערי ציון" ושימש מזכירו של הראשון לציון, חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל.

בשנת תשי"א (1951) מונה לרבה של העיר ראשון לציון. בשנת תשכ"ד (1964) נבחר כצעיר חברי מועצת הרבנות הראשית, ובשנת תשל"ג (1973) מונה ראש אבות בתי הדין ולרב העיר תל אביב-יפו.

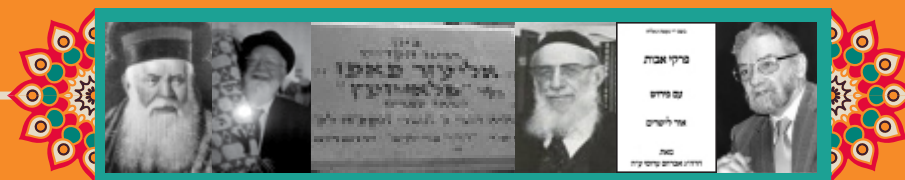
חכם חיים דוד הלוי הרבה למסור שיעורי תורה לבעלי בתים. שיעוריו אלה היו הבסיס לספרו "מקור החיים השלם", שכרכו הראשון יצא לאור בשנת תשכ"ז (1967), וכרכו האחרון יצא לאור בשנת תשל"ד (1974). שנה לאחר מכן התפרסם מתוך ספר זה, החיבור "קיצור שולחן ערוך - מקור החיים", ששימש כספר לימוד עיקרי של הלכות בבתי הספר הממלכתיים-דתי. בשנת תשנ"ז (1997) זכה בפרס ישראל לספרות תורנית.

חכם חיים דוד הלוי נפטר ביום י"ב באדר תשנ"ח, ונקבר בהר המנוחות בירושלים.

בין חיבוריו הרבים: "בין ישראל לעמים", "מקור חיים", "תורת חיים" - על פרשת השבוע, "דבר המשפט" - הלכות סנהדרין ברמב"ם, "נצח משה" - הגות על התורה, שו"ת - "עשה לך רב", שו"ת "מים חיים".

לטקסטים נוספים של החכם

לטקסטים נוספים של החכם

מפגש שישי

לפתוח את היד לכל עני

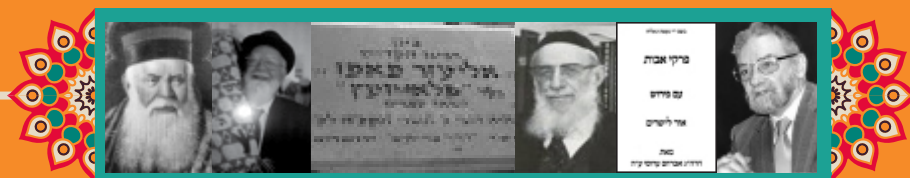
מצוות הצדקה היא מצווה מרכזית ביהדות, ונתפסת כשייכת למרחב היהודי בלבד. החכמים במפגש מחברים בין ישראל לעמים דרך הרחבת נתינת הצדקה לכל אדם ולא רק ליהודים.

הקדמה

צדקה היא ערך מרכזי בתורת ישראל, מצוות רבות נובעות ממנה כמו: לקט, שכחה ופאה, מעשרות, פרנסה לעניים ועוד. במסגרת נאמנותה לערך הצדקה, דאגה הקהילה היהודית תמיד לחלשים שבתוכה ויצרה מבנים קהילתיים התומכים בחלשים ובעניים: מינוי גבאים, גביית מסים והקמת קופות ציבוריות הם דוגמאות לכך. המחויבות לערך הצדקה מבוססת על התפיסה הרחבה שכל ישראל ערבים זה לזה. ערבות הדדית פנים-ישראלית משאירה באופן מיידי את שאר העמים מחוץ ויוצרת את התחושה שיש לדאוג לעני ולחלש היהודי בלבד.

בכל חברה, העני הוא האחר, ולעתים קרובות הוא "שקוף" - לא רואים אותו, לא שמים לב אליו. היכולת לפתוח את היד ולתת צדקה מעידה על כך שהנותן רואה את האדם שעומד מולו. הרחבת ערך הצדקה מהמעגל הפנים-יהודי למעגל רחב יותר מעמידה את ראיית האחר ללא קשר לשיוכו הלאומי או הדתי במרכז ובוחנת את האפשרות ליצור קשרים אנושיים בין ישראל לעמים דרך מתן צדקה גם לעני עמים אחרים.

הטקסטים בדף לימוד זה בוחנים ערכים, רגשות ומנגנונים המאפשרים מתן צדקה, בוחנים כיצד ניתן להרחיב אותם ליחסים שבין ישראל לעמים אחרים ומבררים את התועלת הצומחת מכך.

מקורות לימוד

לא יזעילו אוצרות רשע; וצדקה תציל ממות:

משלי, פרק י' פסוק ב'

שמואל [חכם אמוראי] ואבלט [חכם נכרי] היו יושבים, ראו אנשים הולכים לאגם. אמר אבלט לשמואל: זה האיש הולך ולא חוזה נחש יכיש אותו וימות. אמר לו שמואל: אם בן ישראל הוא, הולך וחוזר. ישבו. הלך וחזר. קם אבלט, הטיל את משאו, מצא בו נחש, חתוך לשתי חתיכות. אמר לו שמואל: מה עשית?

אמר לו: כל יום אנו מניחים את הלחם ביחד ואנו אוכלים. היום, לאחד מאתנו לא היה כיכר לחם - היה מתבייש. אמרתי להם - אני עומד ואוסף.. כשהגעתי אצלו עשיתי כמי שלוקח ממנו, כדי שלא יתבייש. אמר לו: מצוה עשית; יצא שמואל ודרש: (משלי י ב) "וצדקה תציל ממות" - ולא ממתה משונה אלא ממתה עצמה.

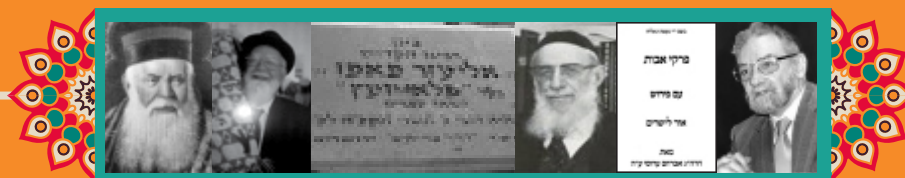
תרגום לתלמוד בבלי מסכת שבת דף קנ"ו עמוד ב'

'יהי ביתך פתוח לרווחה' - להאכיל ולהשקות, להשביע נפש שוקקה, ונפש רעבה למלא טוב, ראוי ושאינו ראוי, וזוהי מידתו של אברהם אבינו, עליו השלום, שהיה זן לכל עובר ושב לנימולים ולערלים, שכתוב: 'זיטע אשל בבאר שבע' - ופירשו חכמינו זיכרונם לברכה: אכילה שתייה ולינה. ובה נשתבח אברהם אבינו, עליו השלום, במידת החסד ובמידת הרחמים, לרחם על בריותיו, והבטיחו הקדוש ברוך הוא, שלא תזוז מידה זו מזרעו, ככתוב: 'למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'.

חכם אברהם ערוסי, אור לישרים בתוך נר יאיר, עמ' כ"ו, הוצאת מידן, בני ברק תשנ"ו (1996).

כי ירחיב ה' את גבולו, מה טוב שירבה מתנותיו, ולא זו לעניים ותלמידי חכמים, שלצדקה תחשב לו - אלא לכל אדם, יפתח ידו, כפעם בפעם, במתנה הראויה, לפי מה שהוא אדם, וכברכת ה' אשר נתן לו. ובוזה, יהיה מרבה שלום ואהבה ואחוזה, וקונה שם טוב לעצמו, וגופו מכובד על הבריות, ולמצווה רבה תחשב לו. ולא זו לישראל - אלא אף לאומות העולם, יפתח ידו, כמאמר שלמה המלך, עליו השלום - 'שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו'.

פלא יועץ, אות מ', מתן, עמ' ר"ו, ירושלים, הוצאת כרם שלמה, תשכ"ג (1963)

מקורות לימוד עם שאלות מנחות

לא יועילו אוצרות רשע; וצדקה תציל ממות:

משלי, פרק י' פסוק ב'

- ⦿ כיצד מקטינה הצדקה את אוצרות הרשע?
- ⦿ את מי מצילה הצדקה ממוות?

שמואל [חכם אמוראי] ואבלט [חכם נכרין] היו יושבים, ראו אנשים הולכים לאגם. אמר אבלט לשמואל: זה האיש הולך ולא חוזה נחש יכיש אותו וימות. אמר לו שמואל: אם בן ישראל הוא, הולך וחוזר. ישבו הלך וחזר. קם אבלט, הטיל את משאו, מצא בו נחש, חתוך לשתי חתיכות. אמר לו שמואל: מה עשית?

אמר לו: כל יום אנו מניחים את הלחם ביחד ואנו אוכלים. היום, לאחד מאתנו לא היה כיכר לחם - היה מתבייש. אמרתי להם - אני עומד ואוסף.. כשהגעתי אצלו עשיתי עצמי כמי שלוקח מומו, כדי שלא יתבייש. אמר לו: מצוה עשית; יצא שמואל ודרש: (משלי י ב) "וצדקה תציל ממות" - ולא מומיתה משונה אלא מומיתה עצמה.

תרגום לתלמוד בבלי מסכת שבת דף קנ"ו עמוד ב'

- ⦿ שמואל ואבלט חוזים את עתידו של מי שאינם מכירים. על מה לדעתכם מתבססות תחזיותיהם?
- ⦿ כיצד מתבטאים הצדקה והחסד במעשהו של האיש?
- ⦿ את מי מצילה הצדקה ממוות לפי טקסט זה?

'יהי ביתך פתוח לרווחה' - להאכיל ולהשקות, להשביע נפש שוקקה, ונפש רעבה למלא טוב, ראוי ושאינו ראוי, וזוהי מידתו של אברהם אבינו, עליו השלום, שהיה זן לכל עובר ושב לנימולים ולערלים, שכתוב: 'ויטע אשל בבאר שבע' - ופירשו חכמינו זיכרונם לברכה: אכילה שתייה ולינה.

ובה נשתבח אברהם אבינו, עליו השלום, במידת החסד ובמידת הרחמים, לרחם על בריותיו, והבטיחו הקדוש ברוך הוא, שלא תזוז מידה זו מזרעו, ככתוב: 'למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'.

חכם אברהם ערוסי, אור לישרים בתוך נר יאיר, עמ' כ"ו, הוצאת מידן, בני ברק תשנ"ו (1996).

- ⦿ כיצד מתאר חכם אברהם ערוסי את מידת הצדקה של אברהם אבינו? במה היא נבדלת מן ה"צדקה" של האדם מהסיפור הקודם?
- ⦿ מצוות הצדקה בהלכה חלות על עניי עם ישראל בלבד. נסו לתאר כיצד יושפעו היחסים עם עמים אחרים כתוצאה מהמחויבות לדאוג לצרכיו של כל עני?

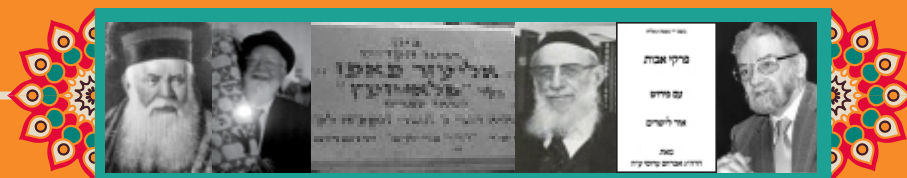
כי ירחיב ה' את גבולו, מה טוב שירבה מתנותיו, ולא זו לעניים ותלמידי חכמים, שלצדקה תחשב לו - אלא לכל אדם, יפתח ידו, כפעם בפעם, במתנה הראויה, לפי מה שהוא אדם, וכברכת ה' אשר נתן לו. ובה, יהיה מרבה שלום ואהבה ואחוה, וקונה שם טוב לעצמו, וגופו מכובד על הבריות, ולמצווה רבה תחשב לו. ולא זו לישראל - אלא אף לאומות העולם, יפתח ידו, כמאמר שלמה המלך, עליו השלום - 'שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו'.

פלא יועץ, אות מ', מתן, עמ' ר"ו, ירושלים, הוצאת כרם שלמה, תשכ"ג (1963)

- ⦿ באיזה אופן מרחיב הפלא יועץ את מצוות הצדקה?
- ⦿ כיצד ניתן להרחיב את הלב, לפתוח את הלב ולתת מתנות חיים לכל אדם מכל עם ולאום?

חזרו לשאלה הפותחת:

- ⦿ כיצד מחברת מצוות הצדקה בין בני האדם?
- ⦿ כיצד בעקבות הלימוד אתם רואים את עצמכם מרחיבים את מעגלי הצדקה שלכם?

מקצת שבחם של חכמים

חכם אליעזר פאפו כתב את ספריו בענווה רבה, ולא ביקש הסכמות על ספריו, רק התייעץ עם אשתו על ענייני המוסר שבספריו. ספרו "חודש האביב" הוא ספר חידושים על התלמוד, "יעלזו חסידים" נכתב על ספר חסידים ו"דן אנוכי" על המדרש. ב"אורות אליים", חכם אליעזר פאפו ליקט מנהגים והלכות ממסכתות התלמוד ומספר הזוהר, "חסד לאלפים" הוא ספר הלכות המשלב דברי מוסר ואילו "פלא יועץ" הוא ספר מוסר המסודר לפי סדר הא"ב. "פלא יועץ" הוא הספר המפורסם ביותר של חכם אליעזר פאפו. ב"בית תפילה" אוסף תפילות על עניינים מגוונים, שכתב חכם אליעזר פאפו לעצמו וכדי לזכות את הרבים. שני ספרי שאלות ותשובות שלו התפרסמו: שו"ת "פלא יועץ" ו"דן יודין". בנוסף, כתב את הספר "אלף המגן" המאגד פירושים למקרא.

בשנת תקע"ט (1819) הגיע לבוקרשט (כיום רומניה) ושימש כרב הקהילה הספרדית בעיר. כעבור זמן קצר חזר לשמש בסיליסטרה.

תלמידו הוא הרב יהודה אלקלעי, שנודע כאחד ממבשרי הציונות. הרב אלקלעי סיפר על יהודי מקהילתו של חכם פאפו שנידון למוות בידי השלטונות. הקהילה לא רצתה לשלם את סכום הכסף הגדול שנדרש לפדותו. חכם פאפו ציווה למכור את כל ספרי התורה וכלי הקודש ובכסף לפדות את הנידון למוות, כי התורה ניתנה לישראל, ואם אין ישראל אין תורה. כך העמיד את הערבות מעל לכול.

חכם אליעזר פאפו רצה מאד לעלות לארץ ישראל, אך בשנת תקפ"ז (1827) חלה. בעקבות מחלה זו הוסיפו לו את השם יחזקאל. ביום כ' תשרי תקפ"ח (1828), והוא בן 42 שנה, נלקח לבית עולמו ונקבר בסיליסטרה.

לטקסטים נוספים של החכם

חכם מארי אברהם ערוסי

נולד לאמו ולאביו חכם משה בשנת תרל"ח (1878) בעיר כוכאבן שבתימן.

את ראשית תורתו למד מפי חכם מארי יחיא חמדי. לימים, כיהן כשו"חט ובדוק וכמלמד תינוקות בעירו, ובנוסף הוא הוסמך על ידי בית הדין של צנעא לפקח על השוחטים, ולהסמיק תלמידי חכמים לשוחטים ולמורי הוראה. במסגרת תפקידו הרבה לנדוד ברחבי תימן ולפקח על ענייני הדת. הוא עמד בפרץ והיה מתריע על כל עוולה אשר ראה. את סיפורי מסעותיו, ומעשיות ששמע בדרכו מפי חכמי תימן הוא קיבץ בספרו "קורא הדורות".

בשנת תרפ"ג (1922) חכם מארי אברהם ערוסי עלה לארץ ישראל והתיישב בתל אביב, אך כשראה שאין מקפידים על שמירת התורה והמצוות החל במסע נדודים בארץ כדי לחזק את לב אחיו בשמירת המצוות.

חכם מארי אברהם ערוסי נפטר ביום י"ז באדר תרצ"ה (1934), והוא למנוחות בפתח תקווה.

חכם מארי אברהם ערוסי השאיר אחריו חידושים רבים, חלקם עדיין בכתב יד. בין ספריו, שהתפרסמו: "קורא הדורות" - סיפורים ומעשיות, "יורה חטאים", "אוהל מועד", ו"אור לישרים" - פירוש על מסכת אבות.

לטקסטים נוספים של החכם

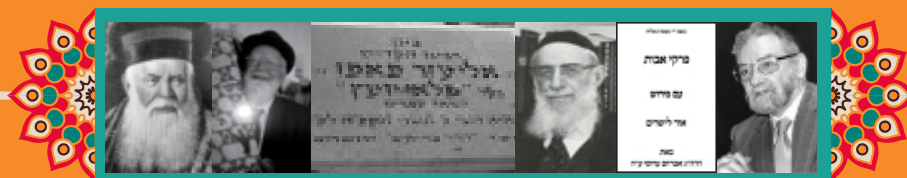
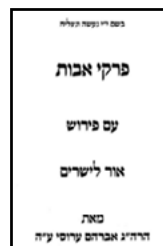
חכם אליעזר פאפו

המכונה ה"פלא יועץ", נולד בסרייבו שבבוסניה, לאמו ולאביו חכם יצחק, בשנת תקמ"ו (1786). חכם אליעזר

פאפו התחנך אצל רבותיו - חכם אליהו חיון וחכם משה דנון. כבר בילדותו נודע בשקדנותו הרבה על התורה, נהג בפרישות ובטהרה, ועסק גם בגמילות חסדים.

בשנת תק"ף (1820) החל לכהן כרב ואב בית דין בקהילת סיליסטרה (בולגריה), ולה הקדיש את רוב זמנו. כראש הקהילה הנהיג קופת גמילות חסדים עבור אנשי הקהילה, פעל להשכנת שלום בין איש לאשתו, לגישור בין אדם לחברו, ולצמצום המחלוקות בין תלמידי החכמים.

מתוך אהבת ישראל, חכם אליעזר פאפו, נהג להתפלל בכל יום "יהי רצון מלפניך ה' א-לוהינו וא-לוהי אבותינו, שתרחם על כל איש ואישה, קטן וגדול, מעמך ישראל".

יחידה שלישית

ערכים לחברים

מפגש שביעי: למצוא את המחבר
מפגש שמיני: לגלות שפה משותפת
מפגש תשיעי: בית תפילה כבית של שלום

פרויקט זוג
PROJECT ZUG

מפגש שביעי

למצוא את המחבר

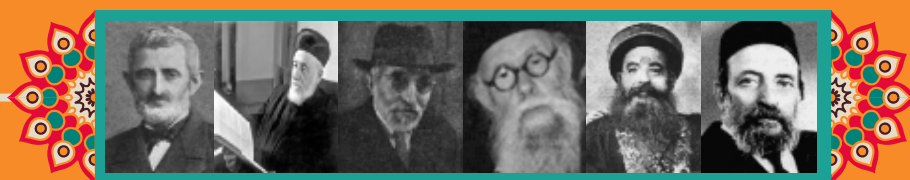
המושג "חוקות הגויים" מייצג את ההפרדה של מאפיינים המייחדים את העם היהודי מבין הגויים, הפרדה זו מביאה לחוסר היכרות. במפגש זה נגלה חכמים שמצמצמים את המושג כדי למצוא נקודות מחברות.

הקדמה

"חוקות הגויים" הם מנהגים וחוקים של גויים שיש בהם יסודות של עבודה זרה, או שהם עומדים בניגוד להלכות וחוקים שנוהגים בעם ישראל. חוק או מנהג המוגדרים כ"חוקות הגויים" - אסור לנהוג על פיו. לאורך השנים התרבו המנהגים והחוקים שנכנסו תחת הקטגוריה של "חוקות הגויים" עד כי נדמה שכמעט כל מעשה שנעשה על ידי אדם שאינו יהודי נמצא תחת הגדרה זו. המטרה של ההפרדה בין חוקי הגויים לבין חוקי התורה נועדה למנוע מיהודים להתרחק מהעם שלהם או לנטוש אותו כליל עד כדי התבוללות.

השנים הארוכות של חיי עם ישראל בגלויות השונות יצרו תרבות משותפת ליהודים ולעמים שהם ישבו בתוכם. היכולת להבחין בין חוקים, הלכות ומנהגים שעלולים לגרום לנטישה של העם היהודי לבין "חוקות" שיש בהם ערכים משותפים או שיש בהם סימני תרבות כמו שפה ומוסיקה, עשויה לייצר יחסים חדשים בין ישראל לעמים.

הטקסטים בדף לימוד זה מבררים כיצד ניתן להביא לידי ביטוי את הזהות המשותפת ליהודים מארצות האסלאם ולבני העמים שהם ישבו בתוכם, דרך הצמצום של המושג "חוקות הגויים".

מקורות לימוד

הן עם לְבַדְד יִשְׁכַּן, וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשְׁבּוּ:

במדבר פרק כ"ג פס' ט'

ואמתי [א-לוהים] כועס? אמר אב"י באותן שלוש שעות ראשונות כאשר כרבולת התרנגול חיוורת והוא עומד על רגל אחת... אותו מין היה בשכונתו של רבי יהושע בן לוי, שהיה מצער אותו הרבה במקראות. יום אחד לקח תרנגול, והעמיד אותו בין רגלי המיטה ועיין בו. סבר כשתבוא אותה שעה, אקלל אותה. כאשר הגיעה אותה שעה - נרדם. אמר: יש ללמוד מכך כי אין זה דרך ארץ לעשות כן, "ורחמיו על כל מעשיו" (תהילים, קמה ט), כתוב. וכתוב: "גם ענוש לצדיק לא טוב" (משלי, יז, כו)

תרגום לתלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף ז', עמוד א'

ורחמיו על כל מעשיו כתוב, ואפילו על הדגים מתחת לים, ועד עוף השמיים גברו רחמיו, לא כל שכן על בן אדם אשר הוא בצלם א-לוהים ודמותו.

...ובוא וראה אפילו ישמעאלים מכניסים אורחים בסבר פנים יפות כמו שראינו בעירק בסוריה בתורכיה, כשהיית, אני הכותב, הולך למול את בניהם. היו מכריזים בכל העיר ומודיעים להם שיתאספו לבית שר הגדול שלהם לכבוד המוהל המועלם וחכם היהודים, אז באים בהמוניהם בחדר גדול העשוי לאספות, והייתי מטיף להם דברי תוכחות בלשונם, לשון כרמנג'י, ונהנים מאוד מזה, ולפעמים הייתי פוסק להם את דינם על פי התורה.

חכם עלוואן אבידני, מעשה הגדולים, בראשית, ורא, סע' ח' עמ' רנ"ה. ירושלים, מהדורה שנייה, תשל"ח.

ואם תשיבוני מפסוק 'ובחוקותיהם לא תלכו', אני אומר שאין הכוונה אלא על המונות הכוזבות והמנהגים המתועבים, שאם לא כן, צאו ופרנסו לי כיצד יאמין איש ישראלי במלאכים והם האמינו, כיצד יאמין בתחיית המתים והיא הייתה פינת יקרת לאמונות המצרים, כיצד נקריב קורבנות והם הקריבו, כיצד נתפלל והם התפללו? הא אין לך לומר אלא שהכוונה על האמונות והמעשים שהתורה הרחיקה, שאם לא כן, לא מצאנו ידינו ורגלינו בשמירתה, ושנאת השקר תבטל אהבתה.

חכם אליהו בן אמוזג, צרי גלעד בתוך 'מסורת בעידן המודרני', הרב יצחק שוראקי (עורך), עמ' 36-37, הוצאת ידיעות אחרונות, תל-אביב, תשס"ט (2009)

מקורות לימוד עם שאלות מנחות

הן עם לְבָדָד יִשְׁכֵּן, וּבָגוּזִים לֹא יִתְחַשְּׁב:

במדבר פרק כ"ג פס' ט'

פסוק זה נאמר כתיאור שבח של עם ישראל. מדוע חשוב לעם ישראל לשכון בדד?

ואמתי [א-לוהים] כועס? אמר אב"י באותן שלוש שעות ראשונות כאשר כרובלת התרנגול חיוורת והוא עומד על רגל אחת... אותנו נכרי היה בשכונתו של רבי יהושע בן לוי, שהיה מצער אותו הרבה במקראות. יום אחד לקח רבי יהושע בן לוי תרנגול, והעמיד אותו בין רגלי המיטה והתבונן בו. סבר כשתבוא אותה שעה, אקלל אותה. כאשר הגיעה אותה שעה - נרדם. אמר: יש ללמוד מכך כי אין זה דרך ארץ לעשות כן, "ורחמיו על כל מעשיו" (תהילים, קמ"ט), כתוב. וכתוב: "גם ענוש לצדיק לא טוב" (משלי, יז, כו)

תרגום לתלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף ז', עמוד א'

מדוע נוצרים מתחים בשכונות של יהודים ולא יהודים?

כיצד למד רבי יהושע בין לוי שאין זו דרך ארץ לפגוע בשכנו הגוי?

ורחמיו על כל מעשיו כתיב, ואפילו על הדגים מתחת לים, ועד עוף השמיים גברו רחמיו, לא כל שכן על בן אדם אשר הוא בצלם א-לוהים ודמותו.

...ובוא וראה אפילו ישמעאלים מכניסים אורחים בסבר פנים יפות כמו שראינו בעירק בסוריה בתורכיה, כשהייתי, אני הכותב, הולך למול את בניהם. היו מכריזים בכל העיר ומודיעים להם שיתאספו לבית שר הגדול שלהם לכבוד המוהל המועלם וחכם היהודים, אז באים בהמוניהם בחדר גדול העשוי לאספות, והייתי מטיף להם דברי תוכחות בלשונם, לשון כרמנג'י, ונהנים מאוד מזה, ולפעמים הייתי פוסק להם את דינם על פי התורה.

חכם עלוואן אבידני, מעשה הגדולים, בראשית, וירא, סע' ח' עמ' רנ"ה. ירושלים, מהדורה שנייה, תשל"ח.

כיצד נוצרה מערכת היחסים בין היהודים למוסלמים המתוארת בפי חכם עלוואן אבידני?

מהי נקודת החיבור שמביאה חכם יהודי למעמד שעמים סביבו ירצו שיפסוק את דינם?

ואם תשיבוני מפסוק 'ובחוקותיהם לא תלכו', אני אומר שאין הכוונה אלא על המונות הכוזבות והמנהגים המתועבים, שאם לא כן, צאו ופרנסו לי כיצד יאמין איש ישראלי במלאכים והם האמינו, כיצד יאמין בתחיית המתים והיא הייתה פינת יקרת לאמונות המצרים, כיצד נקריב קורבנות והם הקריבו, כיצד נתפלל והם התפללו? הא אין לך לומר אלא שהכוונה על האמונות והמעשים שהתורה הרחיקה, שאם לא כן, לא מצאנו ידינו ורגלינו בשמירתה, ושנאת השקר תבטל אהבתה.

חכם אליהו בן אמוזג, צרי גלעד בתוך 'מסורת בעידן המודרני', הרב יצחק שוראקי (עורך), עמ' 36-37, הוצאת ידיעות אחרונות, תל-אביב, תשס"ט (2009)

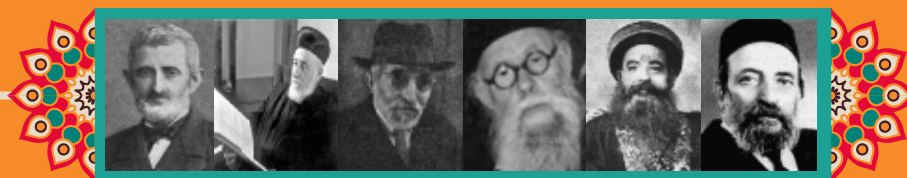
מדוע חשוב לחכם אליהו בן אמוזג לציין שצמצום המושג "חוקות הגויים" שומר על התורה?

חכם אליהו בן אמוזג מדגיש כי אמונות ופעולות המשותפות לישראל ולעמים הן רצויות. כיצד הדגשה זו משפיעה לטובה על היחסים בין ישראל לעמים?

חזרו לשאלה הפותחת:

כיצד נקודות חיבור יכולות להקטין את השנאה בין ישראל לעמים?

כיצד השפיעה ההיכרות עם מאפייני זהות משותפים ליהודים בני ארצות האסלאם ושכניהם על נקודות המבט שלכם על היחסים בין ישראל לעמים?

מקצת שבחם של חכמים

חכם עלוואן שמעון אבידני

נולד בכפר נרווא שבכורדיסטן העיראקית בשנת תרמ"א (1881), ונפטר בכ"ט בתמוז תשמ"א (1981). משפחתו מיוחסת לאבידן הגדעוני אשר משבט בנימין, כפי שגם העיד החכם בעצמו, וכך חתם שמו בספריו: "...עד אבידן בן הגדעוני". חכם עלוואן למד תורה אצל אביו חכם שמעון אבידני, שגדלו להיות רב, שוחט, ומוהל. כשבגר עבר לעיר עמדייה, שם הנהיג את קהל ה'.

בשנת תרע"ז (1917), בזמן מלחמת העולם הראשונה, הוא כבן 35, גויס לשירות כחייל בצבא התורכי, כנראה בשל כוחו, גבורתו, ומידות גופו. למרות התנאים הקשים בצבא התורכי, לא הכניס טרפה לפיו, גופו נחלש והוא חלה. בשל מחלתו ערק מן הצבא, אך נתפס והיה צפוי לעונש מוות. בחסדי ה', הזדמן לפניו, קצין תורכי בכיר, שסבל מכאב שיניים חריף. החכם כתב לו "פתקא", שריפאה את הקצין מכאביו. משראה הקצין את גודלו וחוכמתו, פטרו מעונשו, ושחררו מחובת הגיוס.

קשריו הטובים עם קציני הצבא והמושל התורכי, עמדו לזכותו אף שכיהן כאב בית הדין בעיר עמדייה, עת עמד בראש מפעל העלייה לארץ ישראל. החכם דאג לעלייתן ארצה של משפחות רבות, ובשנת תרצ"ד (1933) זכה ועלה לירושלים. לימים קבע משכנו מחוץ לחומות העיר העתיקה, בשכונת "זיכרון יוסף, מתחת לבית הכנסת "הנביא יחזקאל" של קהילת העמדים, יוצאי העיר העתיקה, שם המשיך לשמש כרב, מורה, שוחט, ומוהל, דרשן ופוסק הלכה. החכם נודע ברבים בעיקר בזכות חיבורו "מעשה הגדולים" דרשות וסיפורים על פרשות השבוע. החכם תרגם את התנ"ך לכורדית, כתב פיוטים, חיבר פרוש לספר הזוהר "קרבינן ועלוון".

חכם אליהו בן אמוזג

נולד כבן יחיד לאמו קלרה ולאביו אברהם, ב"ג באייר תקפ"ג (1823), בליוורנו שבאיטליה. משפחת בן אמוזג הגיעה לליוורנו מפאס שבמרקו.

אביו נפטר בינקותו, ובשנת תקפ"ז (1827) והוא בן 4, מתה עליו גם אמו. חכם אליהו בן אמוזג גדל ולמד תורה אצל אחי אמו, חכם יהודה קורייאט. לצד לימודיו במקרא, תלמוד, מדרש וקבלה, הרחיב השכלתו בלימודים כלליים ובשפות. בשנת תקצ"ט (1839), והוא בן 16, כתב את המבוא לפירוש "מאור ושמש" שחיבר דודו. בשנות העשרים לחייו, החל לכהן כדרשן בליוורנו, ולאחר מכן גם כדיין וכמלמד בבית המדרש לרבנים שבעיר.

חכם אליהו בן אמוזג הקים בליוורנו בית דפוס, ובו הדפיס ספרי קודש שונים, ביניהם חיבורים רבים של חכמי מרוקו. גם ספריו נדפסו בבית הדפוס שהקים.

חכם אליהו בן אמוזג עימת את התורה עם החכמות וזאת כדי להפיק את האמת מן התורה. לשיטתו, כל הידע האנושי הוא ניצוצות של האמת שהתגלתה לישראל בתורתו. הוא לא חשש להשתמש במדעים, שהיו חשודים על חלק מן החכמים האחרים, בני תקופתו, כדי לבאר את הכתוב.

בשנת תרכ"ה (1865), שלוש שנים אחרי שיצא הכרך הראשון של פירושו לתורה - "אם למקרא", שרפו חכמי ארם צובא (חאלב) את ספרו, בשל השימוש שעשה במדעים ובביקורת המקרא. חכמי ירושלים, נמנעו מלשרוף את ספרו, אך לא קיבלוהו. למענם כתב את "צרי גלעד" - אגרת הגנה על ספרו.

חכם אליהו בן אמוזג נפטר ב יום ז' באדר א' תר"ס (ת"ש) בעירו ליוורנו, ונקבר שם.

חכם אליהו בן אמוזג כתב את ספריו בעברית, איטלקית וצרפתית ביניהם: "אם למקרא" - פירוש לתורה. "ישראל והאנושות" - חיבור פילוסופי העוסק בתפקידה של היהדות בעולם. "מבוא לתורה שבעל פה" - אסופת מאמרים. "בשבילי המוסר" - חיבור פילוסופי המשווה בין המוסר היהודי למוסר הנוצרי. "טעם לש"ד" - חיבור פולמוסי על דברי שד"ל (שמואל דוד לוצאטו). "צרי גלעד" - אגרת הגנה על ספרו "אם למקרא" בפני חכמי ירושלים.

לטקסטים נוספים של החכם

לטקסטים נוספים של החכם

מפגש שמיני

לגלות שפה משותפת

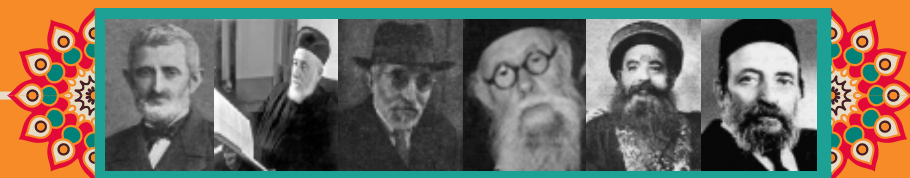
אתוס "עם לבדד ישכון" מזהה אימוץ מאפיינים זהותיים ותרבותיים כסכנה לעם היהודי. במפגש זה נגלה מהם היחסים הראויים בין ישראל לעמים דרך העצמת חיבורים זהותיים ותרבותיים ע"י חכמים.

הקדמה

שנים רבות של חיים בין הגויים הביאו את היהודים לאמץ מרכיבי זהות ותרבות מתוך סביבתם: שפה, מוסיקה, מנהגים, קודים תרבותיים, קודים חברתיים ועוד. תפיסת "עם לבדד ישכון" מזהה אימוץ מאפיינים זהותיים ותרבותיים כסכנה לזהותו של העם היהודי ולקיומו, אך התבוננות מקרוב מגלה שאין קהילה יהודית שאינה דומה בזהותה ובתרבותה לסביבה שבתוכה היא חיה. יהודים רבים לא רואים איום במרכיבי תרבות בין-לאומיים המזוהים עם המודרנה ועם הקדמה, לעומת זאת, מרכיבי זהות ותרבות "חסרי מעמד" מעוררים לעתים קרובות רתיעה.

דמיון בין מרכיבי זהות ותרבות מאפשר ליצור חיבורים בין אנשים, גם אם הם משתייכים לשני עמים הנמצאים בעימות זה עם זה. היכולת ליהנות ממוסיקה דומה, לדבר באותה שפה ולהבין קודים תרבותיים משחררת מתפיסה סטראוטיפית ומקדמת יחסים ראויים.

הטקסטים בדף לימוד זה בוחנים מהו היחס למאפייני תרבות משותפים וכיצד הם יכולים לשרת את בנייתה של מערכת יחסים ראויה בין ישראל לעמים.

מקורות לימוד

על ערבים בתוכה תלינו פנרותינו:

תהלים פרק קל"ז

כשנגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל, לא בלשון אחד אמר להם אלא בארבעה לשונות. שנאמר: "ויאמר ה' מסיני בא" - זה לשון עברי (לשון הקודש). "וזרח משעיר למו" - זה לשון רומי. "הופיע מהר פארן" - זה לשון ערבי. "ואתה מרבבות קדש" - זה לשון ארמי.

ספרי דברים פ'סקא שמו"ג ד"ה דבר אחר

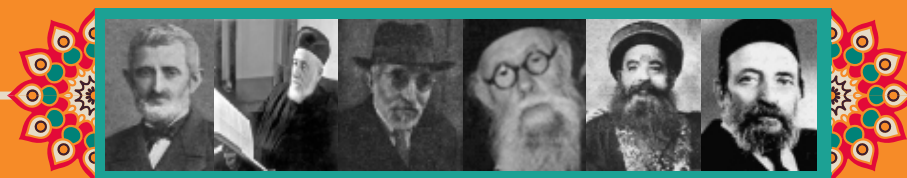
נשאל נשאלתי מאחי מאיר, השם יחיהו וישמר, על טקס חגיגה הנקראת בערבית "צולחה" (כלומר השכנת שלום בין יריבים) שנעשה בראש העין פה בארץ ישראל על ידי יהודים תימנים. וכך הוא המנהג: כי יהיה ריב בין אנשים וניגשו לעשות שלום ביניהם, קובעים יום הפגישה ומקום הפגישה, אחרי זה היריבים מצד באים מדרך מזרח (למשל) והצד השני באים מולם מדרך אחרת ונפגשים פנים בפנים באמצע הדרך ומחבקים זה את זה ומנשקים זה לזה. ועל המקום שוחטים הבמה המיועדת כבר לזה, והולכים הביתה כולם ביחד בשמחה וגילה ועושים סעודה גדולה ואכלים ושוחטים ושמים יחד עם מרעיהם. וטקס חגיגה זו נהוג בין הערבים בעת השכנת שלום בין היריבים, ולכן השאלה עומדת אם זה אסור משום 'ולא תלכו בחקות הגויים' או לא.

מה שאין כן כאן במנהג זה שאין בו שום חשש מכל זה. ואם נניח שמנהג זה לקוח מן הערבים, הלא המה כופרים בעבודה זרה ומאמינים בה' כמונו וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בתשובותיו סי' שצ"ט. ולכן אין כאן חשש של מנהג המטעה את היהודי לאמונה כוזבת, וגם אין בו הטעם של פריצות היוצא מגדר הצניעות, אדרבא יש בו משום השכנת שלום בין יריבים אשר אין ערוך אליו כמאמר חז"ל: 'שלא מצא הקב"ה כלי מחזיק לישראל אלא השלום'.

חכם שלום יצחק הלוי, דברי חכמים, חלק יורה דעה, סימן ד', עמ' ע-עא, דפוס דרוו, ירושלים, תשל"ב (1972).

במצרים נהגו להביא משוררי המוזיקה גויים לנגן בשבת המילה - שהיא שמחה של מצווה. וזה על ידי שיצוו להגויים מערב שבת, שיבואו וינגנו בשבת, ובזה - מותר מהדין. ואף על פי שכתב רבנו דוד בן זמרא... שבמצרים נהגו לאסור' - היינו אם יאמר לגוי בשבת עצמו לנגן, אבל במצווה לגוי מערב שבת - אין כאן איסור כמו שאמר רבנו דוד בן זמרא עצמו באותה תשובה, ואין למחות בידם. ואולם אם יש חשש שיערימו לשכור הגויים המנגנים ביום השבת עצמו, ראוי לעשות גדר גם בזה.

חכם רפאל אהרון בן שמעון, נהר מצרים, כרך ראשון, סעיף ט'. דפוס פרג חיים מזרחי ובניו, אלכסנדריה, תרס"ח (1908)

מקורות לימוד עם שאלות מנחות

על ערבים בתוכה תלינו כנרותינו:

תהלים פרק קל"ז

הרב עובדיה יוסף נותן תשובה הלכתית מפורטת ומנומקת, בהסתמך על פסוק זה, על כך שיש לאפשר השאלת לחני שירה ערבית לשירי קודש. אילו "כינורות" בחייכם שואבים מתרבויות אחרות?

כשגלה הקב"ה ליתן תורה לישראל, לא בלשון אחד אמר להם אלא בארבעה לשונות. שנאמר: "ויאמר ה' מסיני בא" - זה לשון עברי (לשון הקודש). "וזרח משעיר למו" - זה לשון רומי. "הופיע מהר פארן" - זה לשון ערבי. "ואתה מרבבות קדש" - זה לשון ארמי.

ספרי דברים פיקסא שמ"ג ד"ה דבר אחר

מדוע נותן הקב"ה את התורה בארבע לשונות? מהם ההבדלים בין לתת תורה בארבע שפות שונות לבין תרגום התורה לשפות שונות?

נשאל נשאלתי מאחי מאיה, השם יחיהו וישמרהו, על טקס חגיגה הנקראת בערבית "צולחה" (כלומר השכנת שלום בין יריבים) שנעשה בראש העין פה בארץ ישראל על ידי יהודים תימנים. וכך הוא המנהג: כי יהיה ריב בין אנשים וניגשו לעשות שלום ביניהם, קובעים יום הפגישה ומקום הפגישה, אחרי זה היריבים מצד באים מדרך מזרחה (למשל) והצד השני באים מולם מדרך אחרת ונפגשים פנים בפנים באמצע הדרך ומחבקים זה את זה ומנשקים זה לזה. ועל המקום שוחטים הבמה המיועדת כבר לזה, והולכים הביתה כולם ביחד בשמחה וגילה ועושים סעודה גדולה ואכלים ושותים ושמחים יחד עם מרעיהם. וטקס חגיגה זו נהוג בין הערבים בעת השכנת שלום בין היריבים, ולכן השאלה עומדת אם זה אסור משום 'ולא תלכו בחקות הגויים' או לא.

מה שאין כן כאן במנהג זה שאין בו שום חשש מכל זה. ואם נניח שמנהג זה לקוח מן הערבים, הלא המה כופרים בעבודה זרה ומאמינים בה' כמונו וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בתשובותיו סי' שצ"ט. ולכן אין כאן חשש של מנהג המטעה את היהודי לאמונה כוזבת, וגם אין בו הטעם של פריצות היוצא מגדר הצניעות, אדרבא יש בו משום השכנת שלום בין יריבים אשר אין ערוך אליו כמאמר חז"ל: 'שלא מצא הקב"ה כלי מחזיק לישראל אלא השלום'.

חכם שלום יצחק הלוי, דברי חכמים, חלק יורה דעה, סימן ד', עמ' ע-עא, דפוס דרוה, ירושלים, תשל"ב (1972).

מדוע חושש השואל מקיום מנהג ה"צולחה"?
מדוע חשוב לחכם שלום יצחק הלוי לתאר בפרטי פרטים את המנהג?
מהם הערכים העומדים מאחורי פסיקתו של חכם הלוי?

במצרים נהגו להביא משוררי המוזיקה גויים לנגן בשבת המילה - שהיא שמחה של מצווה. וזה על ידי שיצו להגויים מערב שבת, שיבואו וינגנו בשבת, ובזה - מותר מהדין. ואף על פי שכתב רבנו דוד בן זמרא... 'שבמצרים נהגו לאסור' - היינו אם יאמר לגוי בשבת עצמו לנגן, אבל במצווה לגוי מערב שבת - אין כאן איסור כמו שאמר רבנו דוד בן זמרא עצמו באותה תשובה, ואין למחות בידם. ואולם אם יש חשש שיערימו לשכור הגויים המנגנים ביום השבת עצמו, ראוי לעשות גדר גם בזה.

חכם רפאל אהרון בן שמעון, נהר מצרים, כרך ראשון, סעיף ט'. דפוס פרג חיים מזרחי ובניו, אלכסנדריה, תרס"ח (1908)

כיצד הרשו לעצמם יהודי מצרים להביא נגנים גויים בשבת?
אילו ערכים חשובים עמדו לדעתכם לנגד עיניו של חכם רפאל אהרון בן שמעון כשהתאמץ להתיר את המנהג?

חזרו לשאלה הפותחת:

כיצד מאפייני תרבות משותפים מאפשרים יחסים ראויים עם הגויים?
כיצד משפיעה ההיכרות עם מאפייני התרבות המשותפים על דעתכם?

מקצת שבחם של חכמים

חכם רפאל אהרון בן שמעון

נולד לאמו רחל ולאביו חכם דוד בן שמעון בעל ה"צוף דבש", בשנת תר"ח (1848), בעיר רבאט שבמרוקו. בשנת תרי"ד (1854) והוא בן שש, עלה עם משפחתו לארץ ישראל.

חכם רפאל אהרון בן שמעון שימש כמזכיר בית דינו של אביו, והיה לראש ישיבת "מגן דוד" בירושלים. בשנת תר"ך (1860) נשא לאישה את אסתו, בת למשפחת בן-וואליד ממרוקו.

בשנת תרמ"ח (1888) נשלח חזרה למרוקו כשליח דרבנן מטעם ועד העדה המערבית בירושלים. בזמן שהותו בעיר פאס, ייסד חכם רפאל אהרון בן שמעון את אגודת "דובב שפתי ישינים", במטרה לאסוף כתבי יד של חכמי מרוקו ולהוציאם לאור.

בשנת תרנ"א (1891), עם חזרתו ממרוקו התמנה כרב הראשי (החכם באשי) של קהילת יהודי קהיר, תפקיד שבו הוא כיהן שלושה עשורים (1891-1921). במהלך כהונתו זכה לאותות כבוד מהשלטון העות'מאני והמצרי.

בזמן מלחמת העולם הראשונה, פעל כנגד הסתה אנטי-יהודית בעיתון מצרי בשם "אלאקדם". חכם רפאל אהרון בן שמעון שלח מכתב לבעלת העיתון, הנסיכה אלכסנדרה, והיא השיבה לחכם: "תודה שעוררתם אותנו על השגיאות והפשעים שיצאו מהעיתון [...] נגד האומה שאני מכבדת ומברכת", ופיטרה את עורך העיתון.

בשנת תרפ"א (1921) עלה עם משפחתו לארץ ישראל, והתיישב בת"א-יפו. הוא קיים בית כנסת בדירתו בתל אביב והרבנים הראשיים לת"א-יפו היו מתייעצים עמו בענייני השיפוט וההלכה.

חכם רפאל אהרון בן שמעון נפטר בתל אביב ב' בחשוון תרפ"ט (24.10.1928) והובא לקבורה בהר הזיתים בירושלים. כחודשיים לאחר מכן נפטרה אשתו ונטמנה לצדו.

חכם רפאל אהרון בן שמעון זכה לחבר ספרים יקרים, ולהדפיסם בחייו. בין חיבוריו: ספר "נהר פקוד" - תוספות לספרו של אביו "שער המפקד" - על מנהגי העיר ירושלים, ספר "נהר מצרים" ב' חלקים - על מנהגי ודיני קהילת קודש מצרים על פי סדר השולחן ערוך, ספר "סדר חליצה" - על חוקי החליצה, ספר "טוב מצרים" - על חכמי מצרים וגאוויה מתקופת הרמב"ם ועד דורו, ספר "ומצור דבש" - שאלות ותשובות, ספר "לחם המערכת" ג' חלקים - דרושים, ספר "בת נעות המרדות" - על דיני אישה המורדת.

לטקסטים נוספים של החכם

חכם שלום יצחק הלוי

נולד לאמו מרת סעדה לבית כמר, ולאביו החכם באשי, יחיא יצחק הלוי, בצנעא תימן.

הוא למד מאביו את תורתו והוסמך על ידיו לרבנות ולדיינות. במקביל התפרנס יחד עם חמיו מהכנת בגדים לבית המלוכה. בהגיעו לפרקו נשא לאישה את מרת זהרה בת חכם אברהם הכהן, שהיה בנו של חכם אהרון הכהן, מחשובי הרבנים בצנעא וחבר בית הדין שבה, ונולדו להם עשרה ילדים.

בשנת תרפ"ג (1923) עלה לבדו לארץ, התיישב בירושלים ולאחר כשנתיים הצטרפו אליו אשתו וילדיו. לאחר מכן נקרא לשמש כרבם של יהודי תימן בתל אביב. במהרה הפך חכם שלום יצחק הלוי למנהיג בקהילה. בשל הליכותיו וייחודיותו, טוב לבו וצניעותו, נחשב למנהיג של כל רבני תימן בארץ ישראל.

חכם שלום יצחק הלוי עמד על משמר מסורת יהדות תימן, והמשיך את מורשתו של מחותנו, ידידו ומורו, חכם אברהם אלנדאף בשמירה על עצמאות וזקיפות קומתה של הקהילה. הוא פעל למען חינוך הילדים והנוער על פי מסורת אבות, והתמודד עם שאלות הלכתיות בנוגע למסורתיות הייחודיות כגון שמירה על המבטא הייחודי בתפילה וקריאה בתורה, מנהגי שחיטה, הגיית שמות, גיטין וקידושין. הוא פעל לפתיחת שערי תימן ליהודים הרוצים לעלות לישראל ולעלייתם ארצה, תוך שהוא דואג שיביאו עמם את אוצרות הרוח והתורה של יהדות תימן. בשנת תשט"ז (1956) מונה לכהן כחבר מועצת הרבנות הראשית. בשנת תשכ"א (1961) חזר לגור עם משפחתו בירושלים.

חכם שלום יצחק הלוי נפטר ביום כ"ו בתמוז תשל"ג (1973). חכם שלום יצחק הלוי חיבר את שו"ת "דברי חכמים", ו"דברי שלום", וניקד את הש"ס על פי מסורת יהודי תימן.

לטקסטים נוספים של החכם

מפגש תשיעי

בית תפילה כבית של שלום

בית התפילה המקודש לדת אחת, נתפס כגורם מפריד בין העמים. במפגש זה נפגוש חכמים שהופכים את בית התפילה למקום קדוש המגן על כל אדם באשר הוא ומחבר בין העמים השונים.

הקדמה

מסגד, כנסייה ובית כנסת הם המקומות שבהם מתייחדים המאמינים עם האל שהם מאמינים בו. הדתות השונות מייחדות את בית התפילה שלהם מבתי תפילה אחרים, מייצרות ייחודיות המבחינה בינן לבין דתות אחרות ומחברות את המאמינים אליהן. בתי התפילה כמייצגים את הדת שאליה הם שייכים, נתפסים כמפרידים בין המאמינים השונים. ההפרדה הזו באה לידי ביטוי במהלך ההיסטוריה כאשר דת אחת ביקשה להחצין את שלטונה ועליונותה על דת אחרת, וכסימן לכך פגעה בבתי התפילה שלה ואף במאמיניה. פגיעה בבתי תפילה היא דוגמה כואבת ומצויה אף בימינו, המעידה על התפיסה כי בית התפילה הוא גורם מפריד בין דתות.

בקרב היהודים, התקיימו במהלך ההיסטוריה שתי מגמות מנוגדות זו לזו שיצרו הפרדה בין בית הכנסת לבין בתי התפילה של הדתות האחרות. מצד אחד רצון להישמר מפני הפגיעה הפיזית שהייתה מנת חלקם של יהודים בארצות רבות, ומצד שני החשש מפני נטישה של היהדות כתוצאה מקרבה גדולה מדי לעמים האחרים.

הטקסטים בדף לימוד זה בוחנים את האפשרות לראות דווקא בבית התפילה פוטנציאל להיות גורם מאחד בין בני אדם. מקום שבו יוכלו לבוא לידי ביטוי דאגה לאחר, שותפות לערכים ועמידה משותפת לפני אל אחד.

מקורות לימוד

פִּי בֵּיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים:

ישעיהו, פרק נ"ו, פס' ז'

תנו רבנן: מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום, המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו: ריקא, והלא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך וכתוב ונשמרתם מאד לנפשתיכם, כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום? אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי?

אמר לו: המתן לי עד שאפייסך בדברים. אמר לו: אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום - היית מחזיר לו? - אמר לו: לאו. ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך? - אמר לו: היו חותכים את ראשי בסייף. - אמר לו: והלא דברים קל וחומר; ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר - כן, אני שהיית עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים - על אחת כמה וכמה! מיד נתפייס אותו הגמון, ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ל"ב עמוד ב', דף ל"ג עמוד א'

שלחו, משם, מעיר תהילה ניו-יורק, לשאול - במה שרבים מאחינו בית ישראל, קונים בתי תפילות של בני ניכה ועושים אותם בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם כשר הדבר ונכון לעשותו? ...

יש לדון עוד להתיר בנידון שלנו ... שגויים, בזמן הזה, לאו עובדי עבודה זרה הם. ... בזמנם, שהכומרים שלטו בעם הנוצרים, להנהיגם כפי רוחם, והיו עושים תמונות שתי וערב, ופוקדים על ההמון להשתחוות להם. אבל בזמננו, זה ודאי, כולם יודעים, שאינם אלא לזכה, כידוע. ואם כן אפילו שמימינן אותם בבתי תפלותם, אינם אלא נוי בעלמא, והבית שבו הם מונחים הוא להם - נוי של נוי, או תשמישי נוי, ולא אסור מן הדין - להנות בצללו וליישב תחתיו.

חכם יעקב משה טולדאנו, ספר שו"ת ים הגדול סימן ט', עמ' ט"ז, דפוס ראובן מ' מוסכויתש, קהיה, 1931.

בקרב הערבים היתה משפחה אחת מכובדת ומיוחסת, משפחה שונאת הרג וביזה ובצע, ולה בית תפילה, שמו 'עידרוס', על שם מיסדו הקבור בתוכו, ואנשי עדתו מאמינים בו כנביא, נודרים לו נדרים, מבקרים את קברו אחת בשנה ועושים לו כעין הילולה.

בית תפילה זה חשוב ומקודש אפילו בין שוכני המזבה, והוא היה גם לנס ליהודים, בו היו מוצאים מקלט ומחסה בשעת התנפלות פתאום של שודדי המדבר, שהיו מסתערים על הכפר להרוג ולבוז בו.

חכם מהלל העדני, בין עדן לתימן, כרך א', עמוד 4. הוצאת עם עובד, תל אביב, תש"ז (1947)

מקורות לימוד עם שאלות מנחות

כִּי בֵּיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים:

ישעיהו, פרק נ"ו, פס' ז'

- כיצד בית תפילה יכול לחבר בין עמים?
- איזה היבט מעשי יש לפסוק זה בימינו?

תנו רבנן: מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום, המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו: ריקא, והלא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך וכתוב ונשמרתם מאד לנפשתיכם, כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום? אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מיד?

אמר לו: המתן לי עד שאפייסך בדברים. אמר לו: אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום - היית מחזיר לו? - אמר לו: לאו. ואם היית מחזיר לו, מה היו עושים לך? - אמר לו: היו חותכים את ראשי בסייף. - אמר לו: והלא דברים קל וחומר; ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר - כן, אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים - על אחת כמה וכמה! מיד נתפייס אותו הגמון, ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ל"ב עמוד ב', דף ל"ג עמוד א'

- כיצד עלולה התפילה להפריד בין עם ישראל לעמים שונים?
- כיצד תוכלו להסביר את התפייסותו של ההגמון לאחר תשובתו של החסיד?
- אילו חיבורים יכולה ליצור תפילה משותפת מול מלך מלכי המלכים?

שלחו, משם, מעיר תהילה ניו-יורק, לשאול - כמה שרבים מאחינו בית ישראל, קונים בתי תפילות של בני ניכה ועושים אותם בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם כשר הדבר ונכון לעשותו? ...

יש לדון עוד להתיר בנידון שלנו ... שגויים, בזמן הזה, לא עובדי עבודה זרה הם. ... בזמנם, שהכומרים שלטו בעם הנוצרים, להנהיגם כפי רוחם, והיו עושים תמונות שתי וערב, ופוקדים על ההמון להשתחוות להם. אבל בזמננו, זה ודאי, כולם יודעים, שאינם אלא לוכה, כידוע. ואם כן אפילו שמשמין אותם בבתי תפלותם, אינם אלא נוי בעלמא, והבית שבו הם מונחים הוא להם - נוי של נוי, או תשמישי נוי, ולא אסור מן הדין - להנות בצלו וליישב תחתיו.

חכם יעקב משה טולדאנו, ספר שו"ת ים הגדול סימן ט', עמ' ט"ז, דפוס ראובן מ' מוסכויות, קהיה, 1931.

- מדוע קיימת בעיה לקנות בתי תפילה של גויים בכדי להפוך אותם לבתי כנסיות?
- כיצד הכמרים המתוארים כאן דומים להגמון מהסיפור הקודם?
- מה מנסה חכם טולדאנו לעשות כאשר הוא מגדיר את הצלב כתשמיש נוי?

בקרב הערבים הייתה משפחה אחת מכובדת ומיוחסת, משפחה שונאת הרג וביזה ובצע, ולה בית תפילה, שמו 'עידרוס', על שם מוסדו הקבור בתוכו, ואנשי עדתו מאמינים בו כנביא, נודרים לו נדרים, מבקרים את קברו אחת בשנה ועושים לו כעין הילולה. בית תפילה זה חשוב ומקודש אפילו בין שוכני המדבר, והוא היה גם לנס ליהודים, בו היו מוצאים מקלט ומחסה בשעת התנפלות פתאום של שודדי המדבר, שהיו מסתערים על הכפר להרוג ולבזו בו.

חכם מהלל העדני, בין עדן לתימן, כרך א', עמוד 4. הוצאת עם עובד, תל אביב, תש"ז (1947)

- האם אתם מוצאים קשר בין התיאור של המשפחה כשונאת הרג, ביזה ובצע, לבין העובדה שהיא בעלת בית תפילה?
- מה היווה בית התפילה "עידרוס" בעבור היהודים?
- באילו אופנים נוספים יכול בית תפילה לחבר בין עמים?

חזרו לשאלה הפותחת:

- כיצד מגן בית התפילה על היחסים בינינו לבין העמים?
- בעקבות הלימוד, מהי עמדתכם לגבי תפקידו של בית התפילה?

מקצת שבחם של חכמים

חכם יעקב משה טולדאנו חיבר ספרים תורניים, מחקרים ותשובות בהלכה. בנוסף, עסק בהוצאה לאור של מקורות וכתובת היסטוריה. בין חיבוריו שנדפסו: "ש"ת" ים הגדול", "משיב הנפש", "שריד ופליט", "בת עמי" - על בעיית העגינות שלאחר השואה, "טבריה וסביבותיה" - קובץ זיכרונות ומאמרים.

חכם יעקב משה טולדאנו נפטר בכ"ד תשרי תשכ"א (1960) ומנוחת כבודו בהר המנוחות שבירושלים.

לטקסטים נוספים של החכם

חכם מהלל העדני

נולד לאמו ולאביו, בשנת תרמ"ג (1883) בעיר עדן שבתימן.

חכם מהלל העדני רכש את השכלתו הרחבה בתורת ישראל בעירו עדן, ושם התעצבה דמותו כחכם רחב אופקים בתחומים רבים; בפילוסופיה, בתולדות ישראל והעמים, בתעשייה שהחלה מתפתחת בעירו, ובמרקם החברתי המגוון שהיה בעירו, שבה ישבו תימנים, יהודים, הודים, סומלים, בריטים וסוחרים ממקומות שונים.

חלק מספריו נושאים אופי אנתרופולוגי והיסטורי, ומתארים את הווי החיים, המנהגים והתרבות של קהילת עדן בפרט ושל תימן בכלל, על אוכלוסייתה המגוונת, ובפירוט יתר על היהודים שבה. בשנת תר"ץ (1930) עלה לארץ ישראל והשתקע בתל אביב, כשהוא ממשיך במפעליו בתחום הרוחני-ספרותי.

חכם מהלל העדני נלקח לבית עולמו בתל אביב ביום כ"ח תשרי שנת תשי"א (1950).

חכם מהלל העדני הותיר אחריו ספרים, חלקם זכה להוציא לאור בחייו, וחלקם הוציא לאור בנו לאחר פטירתו.

בין ספריו: "אור החוזר" - ג' חלקים: פירוש על התורה ועל הנביאים, "בין עדן ותימן" - ג' חלקים: דמויות והווי חיים מהעיר עדן וסביבותיה, "פירוש מהלל העדני" - ג' חלקים: על ספרי הכתובים, "הנפש החיה" - חיבור פילוסופי, "חכמת הקודש" - פירוש על ספר "אורות הקודש" לרב אברהם יצחק הכהן קוק, ועוד.

לטקסטים נוספים של החכם

חכם יעקב משה טולדאנו

נולד לאמו מרים-רמו ולאביו חכם יהודה טולדאנו, בשנת תרל"ט (1879), בטבריה. אביו שעלה לארץ בשנת תרכ"ב (1862) ממקנס, שבמרקו עמד בראש ישיבה בטבריה. בצעירותו למד אצל רבי חי אליקים, ולאחר מכן המשיך בלימודו בישיבת אביו.

בשנת תרנ"ו (1896), בגיל 17, נשא לאישה את מסעודה חנה בת משה אהרון שלוש. באותה שנה גם הוסמך לרבנות, והחל ללמד בישיבת אביו.

בשנת תרע"ד (1914), החלה מלחמת העולם הראשונה, שהביאה לגירוש משפחתו, יחד עם עוד כ-800 מתושבי הגליל לאי קורסיקה, על ידי הטורקים, בשל נתינותם הצרפתית. חכם יעקב משה טולדאנו, שימש כרב המקום, אך מיד בתום המלחמה חזר לעירו טבריה.

בטבריה פעל למען ארגון מחדש של הקהילה הספרדית ומוסדותיה. בהשתדלותו נוסד בעיר "בית מקרא לעם", שבו היו מתקבלים עיתוני התקופה. מרכז תרבותי זה, נסגר מקץ שנה, בעקבות התנגדותם של קנאי העיר.

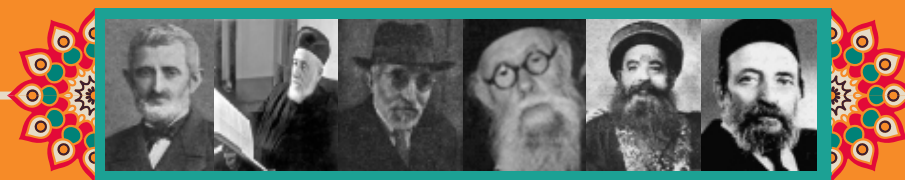
חכם יעקב משה טולדאנו פעל לגאולת המקומות הקדושים שבסביבות העיר. הוא ניסה לרתום את חברת "חובבי ציון" וקק"ל לגאולת שטחים ליד קבר הרמב"ם וקבר רבי עקיבא, אך לא מצא אצלם אוזן קשבת. לכן ייסד את חברת "מימוניה", אשר רכשה מהערבים, מגרש רחב ידיים, שעליו נבנתה השכונה הראשונה מחוץ לעיר.

חכם יעקב משה טולדאנו אסף וחקר כתבי יד עתיקים, בעיקר מתקופת הגאונים בספרד וצפון אפריקה. גילוי החשוב ביותר בתחום הוא כתב היד של פירוש המשניות לרמב"ם בשפה הערבית, כפי שנכתב במקורו.

בשנת תרפ"ו (1926) נענה להצעה לכהן בטנג'יר כדיין בטנג'יר התמסר לענייני התרבות, ונטע בלב תושביה חיבה לשפה העברית, לארץ ישראל וליישובה. בטנג'יר ייסד את בית המדרש לרבנים ולמורים "תורה וחיים".

בשנת תרפ"ח (1928) נתמנה לאב בית דין וסגן הרב הראשי בקהיר. בשנת תרצ"ג (1933) נתמנה לתפקיד זה באלכסנדריה, ולאחר מכן כממלא מקום הרב הראשי באלכסנדריה.

בשנת תש"ב (1942) נתמנה לרב הראשי של ת"א-יפו. בתום מלחמת העולם השנייה, ובעקבות השואה, הקים בית דין מיוחד לעגונות. בשנת תשי"ט (1958) נתמנה לשר הדתות, וכיהן במשרה זו עד יום מותו.

יחידת סיכום:

החלום

מפגש עשירי: לברך בשלום

פרויקט זוג
PROJECT ZUG

מפגש עשירי לברך בשלום

אנשי דת תופסים את עצמם כאחראים לבני דתם בלבד. במפגש זה נלמד מהחכמים שאנשי דת באשר הם נדרשים לברך את העולם כולו בשלום בכדי למתן את השנאה והגזענות.

הקדמה

רבנים, כמרים ומופתיים, אנשי הדת העומדים בקדמת היהדות הנצרות והאסלאם, מובילים את מאמיניהם כאשר פניהם מופנות בעיקר פנימה, אל קהילתם ואל אמונתם. הפניית המבט כלפי פנים יוצרת תפיסה שתפקידו של המנהיג הדתי הוא אחריות לאנשי קהילתו, עמו ודתו בלבד. מנהיג דתי המצמצם את עצמו לקהילתו, גם אם קהילתו רחבה מאוד, עלול לצמצם את דתו ואת א-לוהיו.

איש דת הרואה את א-לוהיו שלו כא-לוהיהם של כל הנבראים שאינם בני דתו, מבין שעליו לראות מעבר לגבולות מאמיניו ודתו. הרחבת האחריות של איש הדת לבני האדם באשר הם ולכלל העולם, תשפיע על המאמינים להאמין שניתן לקיים יחסים שיש בהם כבוד ושותפות. השפעת אנשי הדת עשויה להביא ליצירת חיבורים בין עמים, דתות וקבוצות שנראה שאינם מסוגלים לחיות זה עם זה או זה לצד זה.

הטקסטים בדף זה מביאים את דבריהם של חכמים הקוראים ללקיחת אחריות כזו על ידי אנשי דת, על מנת ליצור חיבורים בין ישראל לעמים ובין העמים בכלל.

מקורות לימוד

פִּי תִקְרַב אֶל עֵיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקִרְאֵתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם:

דברים פרק כ' פסוק י'

אמר רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי כל מה שגזר משה הסכים הקדוש ברוך הוא עמו. כיצד? ...הקדוש ברוך הוא אמר לו שילחם עם סיחון שנאמר והתגר בו מלחמה [דברים ב'] והוא לא עשה כן אלא ואשלח מלאכים וגומר אמר לו הקדוש ברוך הוא כך אמרתי לך להלחם עמו ואתה פתחת בשלום חיך שאני מקיים גזרתך כל מלחמה שיהו הולכים לא יהו פותחים אלא בשלום שנאמר כי תקרב אל עיר וגו'. מי קיים הפרשה הזאת יהושע בן נון אמר רבי שמואל בר נחמן מה עשה יהושע? היה פורש כרוז בכל מקום שהיה הולך לכבוש והיה כתוב בה מי שמבקש לילך ילך לו ומי שמבקש לעשות שלום יעשה ומי שיבקש לעשות מלחמה יעשה, מה עשה הגרגשי פנה והלך לו מלפניהו ונתן לו הקדוש ברוך הוא ארץ יפה כארצו זו אפריקי, הגבעונים שהשלימו עשה להם יהושע שלום אבל ל' ואחד מלכים שבאו להלחם עמו הפילם הקדוש ברוך הוא בידו מניין שנאמר (דברים ג) 'ונכהו עד בלתי השאיר לו שריד'.

דברים רבה (וילנא) פרשת שופטים פרשה ה'

אמרו חכמינו זיכרונם לברכה: גדול השלום שאפילו בזמן מלחמה צריכים שלום, ואפילו מלאכי השרת צריכים שלום שנאמר: 'עושה שלום במרומו', וברכת כוהנים חותמת בשלום שנאמר: 'וישם לך שלום', ואף משה רבינו עליו השלום ביקש את השלום שנאמר: 'ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמור', ומלך המשיח יפתח בשלום, והנביאים נבאו על השלום, ואין הקב"ה מנחם את ירושלים אלא בשלום, ועוד ראיות רבות על השלום. ולזה נאמר: 'וקראת אליה לשלום' - והכוונה בזה: שידעו אומות העולם את מעלת תורתנו הקדושה, שציוותה לפתוח להם בשלום. 'ואם לא תשלים עמך' - רצה לומר: שלא יכירו אומות העולם מעלת התורה והשלום, אלא שרוצים לעשות עלינו מלחמה, אז - 'וצרת עליה'.

מארי עובדיה יעבץ, אפיקי מים עמ' שמ"א, הועד להוצאת ספרי הרב עובדיה, עמותת אהבת תימן, ישראל תשס"ה (2004)

מילתי אשר אני מפנה אל אנשי הדת מכל האסכולות היא שיעשו ככל שביכולתם כדי להפיץ את השלום, ולהסיר את האיבות ואת השנאה, ולטהר את האווירה מן הקנאות הדתית, ושילמדו לקח מן ההיסטוריה ומן החורבן וההרס, שגרמו האנוכיות והקנאות הדתית, שכן הכוח, כל הכוח והברכה הם: האהבה והשלום, כמו שאמר אדוננו דוד במזמור: 'ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום'.

חכם שלמה מלכה, אל-שמש, גיליון 282, 23/2/1940 תרגם מערבית פרופ' נחם אילן

מקורות לימוד עם שאלות מנחות

כִּי תִקְרַב אֶל עֵיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקִרְאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם:

דברים פרק כ' פסוק י'

בפסוקים אלה מורה התורה לקרוא את אויבינו לשלום בטרם נצא למלחמה. מה מיוחד בקריאה לשלום ערב מלחמה?

אמר רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי: כל מה שגזר משה - הסכים הקדוש ברוך הוא עמו. כיצד?
...הקדוש ברוך הוא אמר לו שילחם עם סיחון שנאמר "והתגר בו מלחמה" והוא לא עשה כן, אלא "ואשלח מלאכים... אל-סיחון מלך חשבון דברי שלום" אמר לו הקדוש ברוך הוא: כך אמרתי לך להלחם עמו ואתה פתחת בשלום, חייך שאני מקיים גזרתך! כל מלחמה הולכים, לא יהו פותחים אלא בשלום, שנאמר "כי תקרב אל עיר" וגו'.

דברים רבה (וילנא) פרשת שופטים פרשה ה'

מדוע משנה הקב"ה מדרכיו ומתאים את עצמו למשה?

אילו השפעות יש לקריאה לשלום?

אמרו חכמינו זיכרונם לברכה: גדול השלום שאפילו בזמן מלחמה צריכים שלום, ואפילו מלאכי השרת צריכים שלום שנאמר: 'עושה שלום במרומוי', וברכת כוהנים חותמת בשלום שנאמר: 'וישם לך שלום', ואף משה רבינו עליו השלום ביקש את השלום שנאמר: 'ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמור', ומלך המשיח יפתח בשלום, והנביאים נבאו על השלום, ואין הקב"ה מנחם את ירושלים אלא בשלום, ועוד ראיות רבות על השלום. ולזה נאמר: 'וקראת אליה לשלום' - והכוונה בזה: שידעו אומות העולם את מעלת תורתנו הקדושה, שציוותה לפתוח להם בשלום. 'ואם לא תשלים עמך' - רצה לומר: שלא יכירו אומות העולם מעלת התורה והשלום, אלא שרוצים לעשות עלינו מלחמה, אז - 'וצרת עליה'.

מארי עובדיה יעבץ, אפיקי מים עמ' שמ"א, הועד להוצאת ספרי הרב עובדיה, עמותת אהבת תימן, ישראל תשס"ה (2004)

מה מבקש חכם יעבץ ללמד, בכך שהוא מצביע על כך שתורת ישראל מעניקה לשלום מקום מרכזי?

למי לדעתכם פונה התורה בהעמידה את השלום כערך מרכזי?

מילתי אשר אני מפנה אל אנשי הדת מכל האסכולות היא שיעשו ככל שביכולתם כדי להפיץ את השלום, ולהסיר את האיציות ואת השנאה, ולטהר את האווירה מן הקנאות הדתית, ושילמדו לקח מן ההיסטוריה ומן החורבן וההרס, שגרמו האנוכיות והקנאות הדתית, שכן הכוח, כל הכוח והברכה הם: האהבה והשלום, כמו שאמר אדוננו דוד במזמור: 'ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום'.

חכם שלמה מלכה, אל-שמוס, גיליון 282, 23/2/1940, תרגם מערבית פרופ' נחם אילן

איזה שינוי מציע חכם שלמה מלכה בנוגע לתפיסת מושג הכוח?

מדוע פונה חכם שלמה מלכה לכל אנשי הדת ולא רק לחכמים יהודים?

חזרו לשאלה הפותחת:

איזו אחריות יש למנהיגים ביצירת חיבורים בין ישראל לעמים?

כיצד הקריאה לאנשי דת להיות אחראים לשלום בין העמים מסכמת את הקורס מבחינתכם?

הקדישו מספר דקות להיזכר בשיעורים השונים שלמדתם בקורס. תארו את תחושותיכם ועמדותיכם בנוגע ליחסים בין ישראל לעמים לאור הקורס.

מקצת שבחם של חכמים

הראשון לציון חכם בן ציון מאיר חי עוזיאל והרב הראשי הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג.

חכם שלמה מלכה נפטר ביום ה' בניסן תש"ט (1949) בחרטום. בית הכנסת בחרטום הוקדש לזכרו ונקרא "אוהל שלמה". לוח זהה נקבע בקומה השנייה בבית הכנסת "יישא ברכה" בירושלים. בשנת תשל"ז (1977) הובא ארונו של חכם שלמה מלכה לירושלים ונטמן בחלקת יהודי סודאן בגבעת שאול.

חכם שלמה מלכה פרסם מאמריו ב"אל-שמס". מאמריו, העוסקים בפרשיות השבוע, יצאו לאור גם כספר.

לטקסטים נוספים של החכם

חכם עובדיה יעבץ

נולד לאמו ולאביו יעקב, בסביבות שנת תרפ"ב (1922) בצעדה שבתים.

בילדותו למד תורה מפי אביו וסבו. כבר בגיל 20 הוסמך כרב על ידי סבו, ושימש גם כמוהל וכשוחט. בשנת תש"א (1941) נפטר סבו, ואביו של חכם עובדיה יעבץ החליפו כאב בית הדין של צעדה וסביבותיה. זמן קצר לאחר מכן נפטר גם האב. חכם עובדיה יעבץ קיבל עליו את המינוי, והפך לרבה של צעדה וסביבותיה.

בשנת 1949 (תש"ט) חכם עובדיה יעבץ ארגן את קהילתו לעלייה לארץ ישראל. הוא הגיע למחנות העולים שבעדן, ומשם עלה לארץ ישראל. חכם עובדיה יעבץ התיישב בראש העין, וכיהן שם כראש המועצה הדתית בשנת תשי"ט (1959) חכם עובדיה יעבץ יצא לתימן, בשליחות אנשי הסוכנות היהודית, לעודד עליית היהודים.

בשנת תש"כ (1960) התמנה חכם עובדיה יעבץ, לרבה של קריית עקרון. הוא כיהן בתפקיד זה כחמישים שנה עד ליום פטירתו. חכם עובדיה יעבץ היה ידוע בצניעותו, ביושרו ובמתנות הרבה.

חכם עובדיה יעבץ נפטר ביום י"ב בשבט תשע"א (2011) ונטמן בקריית עקרון.

חכם עובדיה יעבץ כתב את הספרים הבאים: "אפיקי מים" - חידושים על התורה, "שפתי ישנים" - שו"ת על הלכות שחיטה וטריפות, "דרכי נועם" - שו"ת, "צעדה וסביבותיה" - היסטוריה של יהודי תימן.

לטקסטים נוספים של החכם

חכם שלמה מלכה

נולד לאמו ולאביו ביום ט"ו באב בשנת תרל"ח (1878) באספלו שבתיפאלאט שבמרוקו.

בשנת תרנ"ו (1896) נשא לאישה את חנה לבית אסולין, ילידת טנג'יר.

בשנת תרנ"ח (1898) חכם שלמה מלכה רועייתו עלו לארץ ישראל, שבה הוא המשיך את לימודיו

בישיבות בטבריה ובצפת, והוסמך לרבנות. לאחר זמן שב למרוקו, חזר ועלה לארץ ישראל, ושימש חבר בבית הדין הרבני בטבריה, מקום מושבו.

בשנת תרס"ח (1908) חכם שלמה מלכה נענה לבקשתו של חכם באשי, אליהו בכור חזן, רבה של מצרים, לשרת בקודש בעיר אומדורמאן, שבסודן. לאחר תקופה הביא לסודן גם את רעייתו חנה, ואת שתי בנותיו אסתר ופורטונה. באומדורמאן נולדו להם עוד ארבע בנות וארבעה בנים. העיר אומדורמאן, הגדולה שבערי סודאן, החלה להתאושש משנות הג'יהאד הקשות, שהכריז המהדי מוחמד אחמד, בשנת תרמ"א (1881). המהדי שהצליח לסלק את השלטון התורכי-המצרי מסודן, הקים מדינה אסלאמית ג'יהאדיסטית, שהובסה ע"י כוחות בריטיים רק בשנת תרנ"ט (1899).

חכם שלמה מלכה החל להקים את החיים הרוחניים בעיר אומדורמאן. הוא שימש יחידי בקודש, והיה גם מוהל, שוחט וחזן. חכם שלמה מלכה קבע בית קבע לשמש בית כנסת, ודאג להביא ספרי תורה ממצרים ומישראל. אחד הדברים הראשונים שחכם שלמה מלכה התמודד איתם, היה גיוון של הנשים היהודיות, שאולצו להתאסלם בשנות הג'יהאד של המהדי. הוא הזמין לעירו את גדולי חכמי מצרים החכם באשי אליהו בכור חזן ואת חכם אברהם אבוכזיר, ששימשו כבית דין לגיור. חכם שלמה מלכה נודע כאיש רוח ומעשה גם בקרב המוסלמים והנוצרים. הוא לא התפרנס מהקהילה, והיה לבעלים של טחנה להפקת שמן שומשום, מפעל לייצור מרצפות ובית חרושת לאטריות.

חכם שלמה מלכה הקפיד לשמור על קשריו עם הקהילה היהודית במצרים. הוא פרסם מאמרים רבים בשבועון "אל-שמס" - שבועון הקהילה היהודית, שיצא לאור בערבית בין השנים תרצ"ד-תש"ח (1934-1948). מדי שנה, היה חכם שלמה מלכה מבקר את בתו פורטונה במצרים, היה נושא דרשות בציבור ונפגש עם ראשי הקהל.

בשנת תש"ב (1942), בזמן מלחמת העולם השנייה, חכם שלמה מלכה נסע לירושלים, ונועד עם הרבנים הראשיים

